

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Рівненський державний гуманітарний університет
Педагогічний факультет
Кафедра теорії і методик початкової освіти

Л. В. Лук'яник

Словник термінів зі спеціальної педагогіки

Рівне
Видавець
Олег Зень
2023

УДК 376 (038)
Л 84

Рекомендовано до друку рішенням НМК
педагогічного факультету Рівненського
державного гуманітарного університету
(протокол № 5 від 31 серпня 2023 р.)

Затверджено на засіданні кафедри
теорії і методик початкової освіти
(протокол № 8 від 30 серпня 2023 р.)

Розробник:

Лук'яник Л.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії
і методик початкової освіти РДГУ

Рецензенти:

Грона Н. В., доктор педагогічних наук, доцент, викладач вищої
категорії, викладач-методист Комунального закладу «Прилуцький
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка»
Чернігівської обласної ради;

Сойко І. М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри початкової та дошкільної освіти Міжнародного економіко-
гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука.

Лук'яник Л. В.

Словник термінів зі спеціальної педагогіки. – Рівне : О. Зень,
2023. – 96 с.

ISBN 978-617-601-116-3

У словнику термінів зі спеціальної педагогіки вміщено
термінологічну лексику з корекційної педагогіки та спеціальної
психології. Словник укладено за довідково-тлумачним принципом, що
дозволяє користувачам у стислій формі і водночас досить ґрунтовно
ознайомитися з потрібними поняттями.

Словник розрахований на фахівців з корекційної освіти, студентів
педагогічних, психологічних факультетів.

УДК 376 (038)

ISBN 978-617-601-116-3

© Лук'яник Л.В., 2023

ПЕРЕДМОВА

Головним завданням спеціальної педагогіки є забезпечення оптимальних умов навчання та виховання дітей з особливими потребами для сприяння якомога кращій підготовці їх до самостійного активного суспільного корисного життя в нормальному соціальному оточенні. Позитивно оцінюючи перспективи соціальної та трудової реабілітації дітей з особливими потребами, спеціальна педагогіка науково обґрунтовує практичні шляхи розв'язання цього завдання.

З метою надання корекційно-педагогічної допомоги в Україні створено систему спеціальних закладів для різних категорій дітей з особливими потребами, де навчально-виховна робота максимально враховує особливості розвитку дітей з різними дефектами і спрямована на забезпечення повноцінного включення їх до активної трудової та суспільної діяльності. Для реалізації проблеми ефективної реабілітації дітей з особливими потребами необхідне глибоке з'ясування особливостей побудови навчального процесу в різних спеціальних школах з урахуванням специфіки оволодіння дітьми з тими чи іншими вадами розвитку загальноосвітніми знаннями, вміннями та навичками. Тому дефектологія послідовно розробляє питання спеціальної дидактики (теорії навчання дітей з особливими потребами).

Ефективність корекційно-виховної роботи пов'язана з глибоким знанням педагогами типологічних особливостей розвитку різних категорій дітей з особливими потребами та індивідуальної специфіки розвитку кожної дитини, а також з урахуванням вікових особливостей розвитку дітей у доборі змістовного матеріалу, визначенні методів і прийомів корекційно спрямованого навчання та виховання. Принципове значення має забезпечення постійних дійових зв'язків спеціальної школи з широким соціальним оточенням, а саме залучення дітей з особливими потребами до суспільно корисної діяльності, позакласної та позашкільної роботи, пов'язаної з їх естетичним, фізичним, трудовим, моральним, ідейно-громадським вихованням, до активної та свідомої участі в суспільній роботі, встановлення шефських контактів школи з підприємствами та установами.

Словник термінів зі спеціальної педагогіки – це посібник, в якому містяться дані про дітей із психофізичними вадами, особливості їхнього розвитку, виховання й навчання. В ньому широко

аналізуються причини та характер різних порушень фізичного й розумового розвитку, описуються типові навчально-виховні заклади, розкриваються мета, завдання, зміст, методи та організація навчання, виховання таких дітей. У словнику також містяться дані про профілактику порушень зору, слуху, мовлення, розумового розвитку та медичне обслуговування учнів.

У словнику вміщено матеріали, які розкривають особливості навчально-виховної роботи. Зокрема, питання про дидактичні принципи, форми організації уроку й позакласних виховних заходів, загальнодидактичні вимоги до викладання предметів загально-освітнього циклу, про сутність і методику корекційно-розвивальної та компенсаторної роботи.

Словник термінів зі спеціальної педагогіки

А

АБАЗА – руховий розлад, полягає у втраті здатності стояти і ходити при відсутності органічних ушкоджень

АБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ – формування особистості з такими властивостями, що дають змогу не лише інтегруватися у трудову діяльність, але й налагодити продуктивні стосунки з іншими людьми.

АВТОМАТИЗМ МОВНОРУХОВИЙ – кінестетичний автоматизм у межах мовнорухового апарату: насильницькі імпульси до мовлення, вимушені рухи язика, глотки; немимовільний мовленнєвий акт.

АВТОНОМАЗІЯ (грец. autos – сам, onome – ім'я) – різновид амнезійної афазії, яка виявляється, в першу чергу, в утрудненнях під час називання імен людей.

АВТОРИТЕТ БАТЬКІВСЬКИЙ (від лат. auctoritas – влада, сила) – відмітні особливості окремої людини чи групи, завдяки яким вони заслуговують на довіру і можуть мати позитивний вплив на погляди й поведінку інших людей; визнаний вплив батьків на переконання та поведінку дітей, що ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, слів та вчинків.

АГЛЮТИНАЦІЯ – злиття різних слів в одне слово зі скороченням їх морфологічної структури, але зі збереженням первинного змісту.

АГНОЗІЯ – порушення процесів сприймання та впізнавання за умови збереженої чуттєвості й свідомості. Розрізняють агнозію зорову, слухову, тактильну тощо.

АГНОТІЯ – це порушення процесів впізнавання при збереженні чутливості і збереженні свідомості, яке виникає внаслідок ураження головного мозку.

АГРАМАТИЗМ – помилки в граматичному оформленні активного або експресивного мовлення та розумінні граматичних конструкцій імпресивного мовлення.

АГРАМАТИЧНА ДИСЛЕКСІЯ – читання із граматичними помилками: порушення в закінченнях, неправильне відмінювання слів, зміна у відмінкових закінченнях, роді, числі, часу.

АГРАФІЯ – повна нездатність до оволодіння навичками письма.

АГРАФІЯ ЛІТЕРАЛЬНА – вид аграфії, при якій при написанні утворюються лише окремі літери.

АГРАФІЯ ОДНОСТОРОННЯ – порушення письма, коли дитина не може писати правою рукою, а лівою пише нормально. При цьому написання лівою рукою готує навик письма правої руки; зустрічається рідко.

АДАПТАЦІЯ (від лат. adaptatio (adapto) – пристосовую) – здатність організму пристосовуватись до різних умов зовнішнього середовища; пристосування фізичне і психічне до умов мінливого середовища з метою досягнення гомеостазу, сталості внутрішнього середовища, що забезпечує виживання. Є різні способи тлумачення цього терміна: 1) в еволюційній теорії – будь-яка зміна структури і поведіння, необхідна для виживання; 2) у соціології – зміни, необхідні для самозбереження в новому суспільному оточенні; 3) у психофізіології – зміна чутливості аналізаторів.

АДЕКВАТНИЙ – відповідний, точний.

АКАЛЬКУЛІЯ - порушення рахунку і рахункових операцій як наслідок ураження різних областей кори головного мозку.

АКРЕДИТАЦІЯ (від фр. accreditation (accredo) – довіряю) – у сфері освіти – процедура визначення статусу вищого навчального закладу, підтвердження його спроможності здійснювати підготовку спеціалістів на рівні державних вимог з певного напрямку (спеціальності).

АКРОМЕГАЛІЯ – надмірне та непропорційне збільшення окремих частин тіла (кінцівок, язика, щелеп та ін.), що виникає внаслідок захворювання передньої долі гіпофізу. У психопатологічному аспекті А. характеризується зниженням психічної активності, порушенням настрою, звуженням кола інтересів.

АКСЕЛЕРАЦІЯ (від лат. acceleratio – прискорення) – прискорення фізичного розвитку дітей, зокрема зросту, ваги, більш раннє статеве дозрівання.

АКТ КОМУНІКАЦІЇ – одиниця повідомлення, що має змістову цілісність і може бути сприйнятою слухачем у даних умовах мовного спілкування.

АКТ МОВЛЕННЯ – окремий відрізок мовлення, що має в певних умовах визначену цільову спрямованість.

АКТИВ (від лат. *activus* – діяльний, дійовий) – група вихованців, членів конкретного колективу, які усвідомлюють вимоги керівника колективу, допомагають йому в організації життєдіяльності вихованців, виявляють певну ініціативу.

АКТИВНІСТЬ (у навчанні) – характеристика особливостей пізнавальної діяльності особистості, що полягає в усвідомленому використанні нею інтенсивних методів, засобів, форм оволодіння знаннями, вироблення вмінь і навичок.

АКУСТИКО-МНЕСТИЧНА АФАЗІЯ - виникає при ураженні медіобазальних відділів кори лівої скроневої ділянки, поза ядерною зоною звукового аналізатора. Слух залишається збереженим, але для розуміння змісту усього висловлення необхідно тримати у пам'яті весь акустичний ряд. Обсяг пам'яті різко звужується. В результаті виникає нерозуміння усного мовлення. Відмічається пошук потрібних слів, вербальні парафазії. Мова бідна, часто пропускаються слова (особливо іменники), знижена швидкість обробки словесної інформації.

АКЦЕНТУАЦІЯ – яскраво виражена своєрідність характеру, але така, що не досягає ступеня патології. Залежно від того, які риси характеру переважають, розрізняють різні види акцентуацій.

АЛАЛІЯ – брак або недорозвинення мовлення при збереженому слухові й первинно збереженому інтелекті. Алалія виникає у домовленнєвий період життя людини внаслідок органічного ураження мовленнєвих зон кори головного мозку.

АЛЕКСІЯ (ДИСЛЕКСІЯ) – неможливість (алексія), або часткове специфічне порушення процесу читання (дислексія) у зв'язку з ураженням кори головного мозку.

АЛЬТЕРАЦІЯ (від грец. *alter* – інший) – руйнування або переродження клітин тканини під впливом пошкоджуючого фактора.

АЛЬТЕРНАТИВНА ГІПОТЕЗА – гіпотеза експериментального дослідження, яка пояснює його результати, що відрізняється від

пояснення, яке міститься в іншій гіпотезі, що конкурує з нею та заперечує її справедливість.

АМНЕЗІЯ – порушення пам'яті, що виникає при різних локальних ураженнях мозку.

АМНЕЗІЯ ВЕРБАЛЬНА – див. АФАЗІЯ.

АМНЕСТИЧНА АФАЗІЯ виникає при ураженні лівої півкулі кори головного мозку та виражається у забуванні окремих слів та їхніх значень. Спостерігається розлад номінативної функції мовлення, утруднена актуалізація слів-найменувань для предметів.

АНАЛЬГЕЗІЇ – відсутність больових відчуттів.

АНАМНЕЗ – детальні відомості про умови виникнення і перебігу хвороби, історію розвитку дитини на всіх етапах її життя. За змістом анамнез поділяється на медичний, психолого-педагогічний і соціально-психологічний тощо.

АНАРТРІЯ – тяжка форма дизартрії, коли мова майже повністю неможлива внаслідок паралічу мовнорухових м'язів.

АНАСТЕЗІЯ – зникнення відчуттів, втрата чутливості в окремому або декількох аналізаторах.

АНГОФРАЗІЯ – недолік мовлення; який характеризується перериванням його голосними [a-a], [e-e] або носовими звуками, спостерігається у дітей та дорослих, які збентежено шукають відповідне висловлення.

АНДРАГОГІКА (від гр. androa – доросла людина і agogge – управління) – галузь педагогіки, що займається проблемами освіти, навчання та виховання дорослих.

АНОМАЛЬНИЙ РОЗВИТОК - значне відхилення від умовно-вікових норм фізичного та психічного розвитку, спричинене значними вродженими або набутими дефектами, що, у свою чергу, зумовлює потребу спеціальних умов виховання, навчання, життєдіяльності.

АНОМАЛЬНІ ДІТИ (від гр. anomalia (anomalos)– неправильний) – вихованці, які мають значні відхилення від норм фізичного або психологічного розвитку й потребують виховання та навчання у спеціальних навчально-виховних закладах.

АПОКОПА – 1) відпадання одного чи кількох звуків у кінці слова; 2) утворення нових слів шляхом скорочення.

АПРАКСІЯ (аргахія; а- + грец. прахіс дія) – порушення довільних рухів та дій з предметами, що виникають при локальних порушеннях вторинних та третинних полів рухового аналізатора та не супроводжуються елементарними руховими розладами (паралічі, парези, тремор).

АРАХНОДАКТИЛІЯ (синдром Марфана). Рідко зустрічається, спадково обумовлена аномалія розвитку; передається по домінантному типу. Характерний зовнішній вигляд хворих: високий зріст, худоба, подовжені і тонкі кінцівки, «павукові» пальці рук (що послужило підставою для позначення всієї аномалії). Пороки розвитку кістяка поєднані з пороками серцево-судинної системи й ока.

АРТИКУЛЯЦІЯ – діяльність мовленнєвих органів, пов'язана з вимовою звуків мовлення і різноманітних їх комплексів, які складають склади, слова.

АРТРОГРИПОЗ – гостре інфекційне вірусне захворювання, ураження суглобів гриппозною інфекцією.

АСИНХРОНІЯ – нерівномірний, диспропорційний психічний розвиток, що порушує закони гетерохронії.

АСКЕТИЗМ (від гр. asketes – подвижник) – крайній рівень помірності, стриманості, відмова від життєвих матеріальних і духовних благ, добровільне перенесення фізичних мук, труднощів.

АСТЕНІЯ – слабкість.

АСТЕРЕОГНОЗ – тактильна агносія, порушення впізнавання предметів на дотик.

АСФІКСІЯ - задуха плоду й немовляти - припинення дихання за тривалої серцевої діяльності внаслідок зниження або втрати збудливості дихального центру.

АТАКСІЯ – розлад координації рухів, спостерігається при різноманітних захворюваннях головного мозку.

АТРОФІЯ – зменшення розмірів органів або тканин, що супроводжується занепадом їхньої діяльності. Патологічні структурні зміни в тканинах, пов'язані із гнобленням обміну речовин у них.

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ (від лат. *audire* – слухати і *visualis* – зоровий) – один із засобів освітніх технологій навчання з використанням розроблених аудіовізуальних навчальних матеріалів.

АУТИЗАЦІЯ – зменшення потреби у спілкуванні, погіршення контактів з оточенням.

АУТИЗМ – важкий психічний розлад, крайня форма самоізоляції, занурення в себе. Аутизм – це загальний розлад розвитку, що визначається наявністю аномального або порушеного розвитку, який виявляється в ранньому дошкільному віці, характеризується замкнутістю, відсутністю готовності до соціальних контактів або інтересу до інших людей, серйозними комунікативними і мовними розладами, нездатністю встановлювати нормальні стосунки.

АФАЗІЯ (грец. – оніміння, без висловлення) – повна або часткова втрата мовлення, зумовлена локальними ураженнями головного мозку, розлад мови, спричинений локальним ураженням мовних центрів, розташованих в корі головного мозку. Афазії проявляються у вигляді порушень фонематичної, морфологічної та синтаксичної структури власної мови при збереженні рухів мовленнєвого апарату та елементарного слуху.

АФАЗІЯ ВЕРНІКЕ АБО СЕНСОРНА АФАЗІЯ – виникає у разі враження зони Верніке. В її основі лежить порушення фонематичного слуху, розрізнення звукового складу слів. При акустико-гностичній афазії спостерігається втрата здатності розуміння звукової сторони мови.

АФЕКТ – короточасний, максимальний за інтенсивністю емоційний стан (лють, жах, відчай, екстаз, екзальтація, тощо), під час якого знижується ступінь самовладання: дії та вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму.

АФЕКТИВНЕ МОВЛЕННЯ – невідконтрольне свідомості емоційне мовлення.

АФЕКТИВНІ ПОРУШЕННЯ – це розлади емоційно-вольової сфери. А. п. виявляються як у формі підвищеної збудливості (дратівливість, гнівливість), так і у вигляді зниження збудливості (апатія, байдужість). А. п. можуть виникати у зв'язку з функціональними і захворюваннями центральної нервової системи. А. п. у дітей нерідко виникають унаслідок неправильного виховання.

АФЕРЕНТНА МОТОРНА АФАЗІЯ – розлад кінестетичної основи мовного моторного акту, що виникає при ураженні нижніх відділів тім'яної ділянки лівої півкулі та виявляється у труднощах артикуляції мовних звуків та слів у цілому. Це пояснюється тим, що артикулярні тім'яні зони кори тісно взаємодіють зі сприймаючими скроневими зонами. Труднощі мовленнєвої артикуляції можуть мати прихований характер та виявлятися у специфічних умовах при вимовлянні складних слів та скоромовок.

АФОНІЯ (грец. – німота, заніміння) – повна відсутність голосу, втрата звучності голосу при збереженні шепітної мови.

Б

БАЛ – результат оцінювання навчальної діяльності учнів в умовно-формальному відображенні та числовому вимірі.

БАТТАРИЗМ – неправильне формування фрази, як наслідок – порушення мовленнєвої уваги, патологічно прискорений темп мовлення.

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

БЕЗЛАДНІСТЬ МИСЛЕННЯ – спостерігається розлад синтезу, внаслідок чого втрачається і змістовна, і граматична побудова мови.

БЕЛЛ-ЛАНКАСТЕРСЬКА – форма організації навчання, яка полягає в тому, що один учитель керував навчальною діяльністю великої групи учнів (200-250 осіб), залучаючи до цієї роботи старших учнів (моніторів); учитель спочатку навчав моніторів, а потім вони в малих групах навчали своїх товаришів («взаємне навчання»).

БЕСІДА ДИДАКТИЧНА – метод навчання, який передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже набутих.

БЛАНКОВІ ТЕСТИ – психологічні тести, основу яких становлять різні бланки з тентами, малюнками, схемами, наприклад, анкети, питальники, таблиці та ін.

БОКОВИЙ ЗВУК – звук, який утворюється повітрям, що проходить по боках (чи з одного боку) язика і виходить із зайвим нехарактерним для вимови шумом.

БОКОВИЙ СИГМАТИЗМ – дефект артикуляції, при якому замість свистячих звуків ми чуємо шум.

БРАДИКІНЕЗИЯ (від грец. bradys – повільний і kinesis – рух) – патологічна сповільненість рухів при збереженій м'язовій системі. Часто виникає внаслідок перенесеного енцефаліту; виступає одним із проявів паркінсонізму. Особлива форма Б. – брадіфразія.

БРАДИЛАЛІЯ (брадифразія) (від гр.bradis – повільний і лат. lalia – мова) – патологічно повільний темп мови, виявляється у повільній артикуляції, яка зумовлена порушенням мовних центрів у корі головного мозку.

БРАДІЛОГІЯ (від грец. bradys – повільний і logos – слово, мова, розум) – утруднення й уповільнення перебігу асоціативних процесів (мислення, мовлення).

БРАДІФРАЗІЯ (від грец. bradys – повільний, phrasis – вираз) – патологічна сповільненість мови. Виникає внаслідок порушення балансу нервових процесів (переважання гальмування над збудженням). Мова відрізняється нечіткою артикуляцією, розтягуванням голосних; через підвищену стомлюваність тривалі висловлювання скрутні. Частіше зустрічається при різних нервових захворюваннях та олігофренії. Усунення Б. можливо за рахунок логопедичних вправ, корекції мовних рухів, а також медичних заходів за призначенням психоневролога.

БРАДІФРЕНІЯ (від грец. bradys – повільний, phren – розум) – загальне уповільнення протікання психічних процесів.

БРАЙЛЯ ШРИФТ – рельєфно-крапковий шрифт для письма і читання сліпих, розроблений в 1829 р. французьким сліпим тифлопедагогом (див. Тифлопедагогіка) Л. Брайлем. Адаптований до різних мов і отримав всесвітнє поширення, витіснивши менш досконалі види рельєфного шрифту. Складається з комбінацій опуклих крапок (від однієї до шести), за допомогою яких зображуються різні знаки - літери алфавіту, цифри, розділові знаки, математичні і хімічні формули, нотні знаки. У 1837 р. у Франції за системою Брайля була

видана перша книга «Історія Франції». У Росії книгодрукування Б.Ш. почалося в 1885 р.

БРОКА ЦЕНТР (ЗОНА) – центр моторного мовлення, розташований у задній частині нижньої лобної звивини лівої півкулі.

БУЛЬБАРНА ДИЗАРТРИЯ – вид мовленнєвого порушення, який виникає при ураженнях продовгуватого мозку у зв'язку з руйнуванням ядер черепно-мозкових нервів. Характерний в'ялий параліч або парез м'язів глотки, гортані, язика, м'якого піднебіння.

В

ВАДИ ЗВУКОВОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ – див. **ВИМОВЛЯННЯ**.

ВАЛІДНІСТЬ (англ. validity – діючий) – комплексна характеристика тесту, до якої належать відомості про галузь досліджуваних явищ і репрезентативність досліджуваної стосовно неї діагностичної процедури.

ВЕРБАЛІЗМ – недолік, за яким словесне вираження в дітей не відповідає конкретному сприйняттю; надмірне захоплення словесними формами, марнослів'я.

ВЕРБАЛЬНИЙ – словесний. У психології цей термін використовується для означення знакового матеріалу, а також процесів оперування ним. Може бути усвідомленим (ряди слів, частини текстів тощо) та неусвідомленим (групи звуків, складів тощо). Вербальному матеріалові протиставляється невербальний – геометричні фігури, малюнки, предмети тощо.

ВЕРНІКЕ ЦЕНТР – центр сприймання мовлення, розміщений у задньому відділі верхньої скроневої звивини лівої півкулі.

ВИБІРКА – група людей, з якими проводиться дослідження. На противагу вибірці генеральною сукупністю називають безліч людей, на яких поширюються результати дослідження. Вибірка – частина генеральної сукупності.

ВИДИ СПІЛКУВАННЯ – вербальне, мануальне (від лат. manualis–ручний), технічне, матеріальне, біоенергетичне.

ВИДИ ОСВІТИ – загальна, політехнічна, професійна.

ВИДИ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ – біологічний (фізичний), психічний, соціальний.

ВИКЛАД ПРОБЛЕМНИЙ – створення вчителем проблемної ситуації, допомога учням у виділенні та «прийнятті» проблемного завдання, використання словесних методів для активізації розумової діяльності учнів, спрямованої на задоволення пізнавальних інтересів.

ВИМОВЛЯННЯ – процес утворення звуків мовлення, який здійснюється дихальним (енергетичним), голосоутворюючим (генераторним) і звукоутворюючим (резонаторним) відділами мовленнєвого апарату при регуляції з боку центральної нервової системи.

ВИМОГА – метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Види вимог: вимога-прохання, вимога-довіра, вимога-схвалення, вимога-порада, вимога-натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні, вимога-осуд, вимога-недовіра, вимога-погроза.

ВИПРОБУВАНИЙ – людина, яка є учасником психологічного дослідження і на якій здійснюються психологічні експерименти.

ВИХОВАННЯ – систематичне і цілеспрямоване управління процесом формування особистості.

ВИХОВАННЯ АВТОРИТАРНЕ – освітньо-виховна концепція, що передбачає беззастережне підкорення волі вихователя.

ВИХОВАННЯ ВСЕБІЧНЕ – виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей відповідно до вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

ВИХОВАННЯ ГАРМОНІЙНЕ – виховання, яке передбачає, щоб якості складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНЕ – розвиток у людини почуттів прекрасного, формування умінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, уміти відрізнити красиве від потворного, жити за законами духовної краси.

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНЕ – виховання, що передбачає оволодіння нормами й правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, умінь та навичок.

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНЕ – історично зумовлена і створена етносом система виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, спрямованих на доцільну організацію діяльності членів суспільства, в процесі якої відбувається процес оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність народу.

ВИХОВАННЯ СТАТЕВЕ – оволодіння підростаючим поколінням етикою й культурою у сфері взаємин статей, формування у нього потреб керуватися нормами моральності в стосунках між особами протилежної статі.

ВИХОВАННЯ ФІЗИЧНЕ – виховання, що ставить за мету створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини, фізіологічні процеси, які відбуваються в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, підтримання й розвиток його потенцій.

ВИХОВАННЯ ПРАВОВЕ – формування у громадян високої правової культури, що передбачає свідоме ставлення особистості до своїх прав і обов'язків, поваги до законів та правил людського співжиття, готовності дотримуватися і сумлінно виконувати визначені вимоги, які виражають волю й інтереси народу.

ВИЩІ ПСИХІЧНІ ФУНКЦІЇ – складні системні психічні процеси (свідомі форми психічної діяльності), що відбуваються під час розвитку людини під впливом суспільства, пов'язані з уживанням знаків, що забезпечують пластичність й адаптивність поведіння.

ВІДСІЧЕННЯ – випадіння кінцевого звуку чи звуків внаслідок акцентно-фонетичних процесів, які призводять до скорочення слів.

ВІДЧУТТЯ – пізнавальний психічний процес відображення в мозку людини окремих властивостей предметів та явищ за умови їх безпосередньої дії на органи чуття людини.

ВІЛЬЯМСА СИНДРОМ - це рідкісна спадкова аномалія, для якої характерно специфічне поєднання розумової відсталості, вродженої

вади серця і своєрідної будови обличчя (останнім визначається ще одна назва синдрому - «обличчя ельфа»). Інтелектуальні порушення починають помітно виявлятися приблизно на третьому році життя і часто поєднуються з руховою недостатністю.

ВМІННЯ – готовність людини ефективно виконувати дії(або діяльність) відповідно до мети й умов, за яких необхідно діяти; основою вмінь є знання; розрізняють розумові, практичні, часткові, загальні та узагальнені вміння.

ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ – беззвучне мислення, що виникає у процесі мислення.

ВНУТРІШНЯ КАРТИНА МОВЛЕННЄВОГО ДЕФЕКТУ – механізм психічної адаптації, що виявляється усвідомлено або несвідомо, у відповідь на виникнення мовленнєвого дефекту; до його складу входять сензитивний, емоційний, раціональний і вольовий компоненти.

ВНУТРІШНЯ КАРТИНА ХВОРОБИ (ВКХ). Відповідно до визначення Р.О. Лурія (1939), це «все те, що випробовує та переживає хворий, усі його відчуття, його загальне самопочуття, самоспостереження, його уявлення про свою хворобу, її причини – весь той величезний світ хворого, що складається з дуже складних поєднань сприйняття і відчуття, емоцій, афектів, конфліктів, психічних переживань і травм».

ВОЛЯ – психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки, спрямований на досягнення мети. До структури вольової дії входять: потяг (неусвідомлене бажання), бажання (усвідомлене прагнення), воління (усвідомлення мети і засобів її досягнення), боротьба мотивів, прийняття рішення, дія виконання (подолання реальних перешкод).

ВТРАТА СЛУХУ – це втрата здатності чути звуки, які людське вухо зазвичай здатне сприймати. Існує багато різних ступенів втрати слуху: втрата слуху може бути невелика чи повна, тимчасова або постійна, природжена (існуюча від народження) або може відбутися в будь-якому віці.

Г

ГАЛАКТОЗЕМІЯ – фруктозурія і сукрозурія відносяться до ензимопатій вуглецевого обміну, успадковуються по рецесивному типу. Клінічна картина: з дитинства – проноси, гіпотрофія й інші важкі соматичні розлади, що призводять у більшості випадків до смерті. Психічне недорозвинення виражене сильно, супроводжується значною млявістю, іноді судомними нападами.

ГАМАЦИЗМ – недолік вимови звуків [г], [ґ].

ГАРГОЛІЗМ (мукополісахаридоз, множинний дизостоз) обумовлений, як вважають, нагромадженням мукополісахаридів у клітинах ретикулоендотелію печінки, селезінки та кісток. Порушене енхондральне і периостальне окостеніння. В перші роки життя повільно наростає слабоумство, що пов'язане з ураженням клітин головного мозку продуктами порушеного обміну. Гарголізм відносять до олігофреній без належної підстави.

ГАРКАВІСТЬ – див. РОТАЦИЗМ.

ГАСТРУЛЯЦІЯ – процес відокремлення двох первинних зародкових листків (зовнішнього – ектодерми та внутрішнього – ентодерми) у зародків всіх багатоклітинних тварин.

ГЕМПЛЕГІЯ – це ураження на одній половині тіла функції довільної рухливості, тобто параліч м'язів однієї половини тіла. Неповна ступінь Г. носить назву геміпарезу. Причиною є найчастіше розвиток в головному мозку вогнищ розм'якшення і омертвіння внаслідок порушення мозкового кровообігу (крововиливи, спазми, тромбози) або в результаті запальних процесів (енцефаліти, абсцеси, менінгіти), травм, а також пухлин мозку.

ГЕН (від гр. *genos* – рід, походження, спадковий) – елементарна одиниця спадковості, носій задатків.

ГІГІЄНА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ – система науково обґрунтованих правил організації навчально-виховного процесу з урахуванням необхідних санітарних вимог.

ГІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНА – етична категорія, що характеризує особистість з погляду розширення поняття духовних цінностей за межі свого «Я» і поєднання особистісних переживань, відчуттів із загальнонаціональними цінностями.

ГІПАЛЬГЕЗІЯ - притуплення больових відчуттів.

ГІПЕРАКТИВНІ ДІТИ - це діти, поведінка яких характеризується неуважністю, надмірною активністю та імпульсивністю, що проявляються в різних ситуаціях і зумовлюють стійку соціальну чи шкільну дезадаптацію.

ГІПЕРАКТИВНІСТЬ – стан, при якому активність і збудливість людини перевищує норму. У випадку, якщо подібна поведінка є проблемою для інших, гіперактивність трактується як психічний розлад. Гіперактивність частіше зустрічається у дітей і підлітків. Гіперактивність, або гіперкінетичний синдром – нейропсихіатричний розлад, «вбудований» у темперамент дитини. Його причина - в особливостях будови та функціонуванні кори головного мозку. Ці розлади дають про себе знати у перші п'ять років життя. Основні симптоми – недостатня наполегливість у навчанні, схильність швидко переходити від одного заняття до іншого, погана організованість, нерегульована надмірна активність.

ГІПЕРКІНЕЗ – насильницькі мимовільні рухи, що виникають при порушеннях нервової системи.

ГІПЕРОПІКУВАННЯ – система взаємостосунків у родині, коли дитиною занадто опікуються і контролюють її.

ГІПОКСІЯ – кисневе голодування організму.

ГІПОТЕЗА (грец. hypothesis – припущення) – наукове припущення, висунуте з метою пояснення якого-небудь явища, для підтвердження перевірки дослідним шляхом, щоб стати достовірною науковою теорією.

ГІПОТИРЕОЇДНА ОЛІГОФРЕНІЯ (КРЕТИНІЗМ) - виражений гіпотиреоз, уроджений або ранній, найчастіша з усіх форм слабоумства, обумовлених ендокринними порушеннями.

ГЛУХІ ДІТИ – діти з глибоким, стійким двостороннім порушенням слуху, придбаним в ранньому дитинстві або вродженим.

ГЛУХОНІМОТА – це відсутність або глибоке порушення слуху і пов'язана з цим відсутність мови.

ГЛУХОТА – повна відсутність слуху або значна міра його зниження, за якої неможливе сприйняття мовлення.

ГНУСАВІСТЬ – це патологічна зміна тембру голосу і спотворена вимова звуків мови, обумовлена порушенням нормальної участі носової порожнини в процесах голосоутворення й артикуляції .

ГОЛОС – це сукупність різних по висоті, силі і тембру звуків, що видаються за допомогою голосового апарату.

ГОМОЦИСТЕІНУРІЯ пов'язана з порушенням обміну метионіну, успадковується по рецесивному типу, супроводжується затримкою психомоторного розвитку, судомами, м'язовою слабкістю або спастичністю. Типові очні симптоми (ектопія кришталика, катаракта, дегенерація сітківки та ін.), почервоніння шкіри в області виличкових дуг.

ГОСПТАЛІЗМ – зумовлені хронічною недостатністю спілкування тимчасові зміни психічного стану й поведінки дитини, що симптоматично подібні до виявів аутизму.

ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА МОВИ – сукупність форм словозмінення та способів (моделей, типів) будови словосполучень і речень, що характерні для даної мови, діалекту.

ГРАМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ – визначення граматичних зв'язків між словами.

ГРАМАТИЧНИЙ УСТРІЙ – будова слова та речення, що властива даній мові.

ГРАФІЧНЕ МОВЛЕННЯ – мовлення письмове.

ГРУПА КОНТРОЛЬНА – група випробуваних, з результатами якого порівнюються результати, отримані у процесі дослідження в експериментальній групі, з метою зробити висновок про те, чи підтвердилася гіпотеза, що перевіряється в цьому дослідженні.

ГРУПА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА – група випробуваних, на якій проводиться дослідження з метою перевірки певної гіпотези.

ГРУПИ РИЗИКУ - це категорії дітей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодиноці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті; все це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі.

ГРУПОВІ НОРМИ – правила, зразки поведінки, способи мислення і переживання, прийняті як норми в певній соціальній групі, що приймаються й активно захищаються більшістю її членів.

ГУЛІННЯ – голосові реакції дитини в перші 2-3 місяці життя (в нормі).

ГУМАНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

ГУМАНІЗМ (від лат. *humanus* – людський, людяний) – прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найбільшу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист прав на свободу, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Д

ДАКТИЛЬНЕ МОВЛЕННЯ – мовлення, яке відтворює слова за допомогою дактильних букв, тобто визначених конфігурацій пальців та їх рухів.

ДАЛЬТОН-ПЛАН – форма організації навчання, що передбачала таку технологію: зміст навчального матеріалу з кожної дисципліни розділявся на частини (блоки), кожен учень у вигляді плану отримував індивідуальне завдання, самостійно працював над його виконанням, звітував про роботу, набираючи певну кількість балів, а потім отримував наступне завдання. При цьому учителю відводилась роль організатора, консультанта. Учні із класу в клас переводили не після закінчення навчального року, а залежно від рівня оволодіння програмовим матеріалом (3-4 рази на рік).

ДЕБІЛЬНІСТЬ – значно менш глибокий ступінь розумової відсталості. Дебілі здатні до навчання, опановують нескладні трудові

процеси, можливе їхнє соціальне пристосування у відомих межах (IQ = 50-70).

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА (від лат. *deviatio* – відхилення) – відхилення від встановлених норм моралі та права.

ДЕГРАДАЦІЯ – це загальне прогресуюче і частково конвертоване зниження психіки. Д. – більш широке поняття, ніж слабоумство, останнє є компонентом Д., але не завжди основним.

ДЕДУКЦІЯ (від лат. *deductio* – виведення) – перехід від загальних понять про предмет певного виду до окремого, часткового знання.

ДЕЗАДАПТАЦІЯ – порушення у процесі пристосування живого організму до дії факторів навколишнього і внутрішнього середовища.

ДЕКЛАМАЦІЯ – мистецтво виразного читання; виконання різноманітних способів вичленення мови для найбільш повного експресивного та емоційного змісту художнього тексту.

ДЕКОМПЕНСАЦІЯ – (від лат. *de* – префікс, що позначає відсутність, недостатність, та *compensatio* – врівноваження), тобто це рецидиви функціональних порушень, раніше скомпенсованих.

ДЕМЕНЦІЯ (від лат. *dementia* – безумство, слабоумство) – стійке ослаблення пізнавальної діяльності, що призводить до зниження критичності, ослаблення пам'яті, сплосчення емоцій. Деменція носить характер прогресивності, тобто спостерігається повільне прогресування хворобливого процесу. Діагноз «деменція» констатують після трьох років, тобто після моменту становлення мови.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ – принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію навчально-виховних закладів, забезпечення співпраці вихователів і вихованців, урахування думки колективу й кожної особистості, визначення людини як вищої природної і соціальної цінності, формування вільної творчої особистості.

ДЕМОНСТРАЦІЯ – метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у їх натуральному вигляді, динаміці.

ДЕПРЕСІЯ – пригнічений, тужливий настрій, який може спостерігатися від декількох днів до декількох місяців. При цьому людина переймається тим, що з нею відбувається.

ДЕПРИВАЦІЯ – психічний стан людини, що є результатом тривалого обмеження задоволення основних потреб, необхідних для повноцінного життя і розвитку. Наслідком депривації в дитячому віці є виявлені відхилення в емоційному, інтелектуальному, соціальному розвитку.

ДЕСТРУКЦІЯ МОВЛЕННЯ – процес розпаду мовлення.

ДЕТЕРМІНІЗМ (від лат. *determinare* – визначати) – філософська концепція, згідно з якою визнається об'єктивна закономірність і причинна зумовленість усіх явищ природи та суспільства. У спеціальній психології – закономірна й необхідна залежність психічних явищ від факторів, що їх спричиняють.

ДЕФЕКТ – фізичний або психічний недолік, що зумовлює порушення в нормальному розвитку дитини.

ДЕФЕКТ РОЗВИТКУ – психічна або фізична вада, що викликає порушення нормального розвитку дитини. Основні види – вади зору (сліпота), слуху (глухота, туговухість), розуму (олігофренія), мовлення, опорно-рухового апарату.

ДЕФЕКТ-ЦЕНТРИЗМ – підхід до випробуваного (клієнта) як до носія певного симптому або синдрому, що протиставляється ціннісному й цілісному підходу до особистості, системи її стосунків.

ДЕФЕКТ ДЗВІНКСТІ – розлад звуковимови: заміна дзвінких приголосних глухими або їх змішування.

ДЕФЕКТ М'ЯКОСТІ – розлад звуковимови: заміна м'яких приголосних твердими або їх змішування.

ДЕФЕКТИ АРТИКУЛЯЦІЇ – див. **ДИСЛАЛІЯ ОРГАНІЧНА**.

ДЕФЕКТИ ЗВУКОВИМОВИ – див. **ДИЗАРТРІЯ**, **ДИСЛАЛІЯ**, **РИНОЛАЛІЯ**.

ДЕФЕКТОЛОГ – спеціаліст з повною вищою освітою за спеціальністю «дефектологія»; за напрямками: олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, логопедія. Дефектолог – це спеціаліст, який працює з дітьми з особливими потребами, метою є виявлення максимальних можливостей через наявні особливості, розвиток і адаптацію в соціальній, навчальній, побутовій, професійній та інших сферах.

ДЕФЕКТОЛОГІЯ (від лат. defectus – недолік і грец. logos – учення) – наука про психофізіологічні особливості розвитку дітей із порушеннями психічного, фізичного і/або розумового розвитку; про закономірності їх навчання, виховання, освіти.

ДЕФІНІЦІЯ (від лат. definitio – визначення) – коротке логічно вмотивоване визначення, яке розкриває суттєві відмінності або ознаки того чи іншого поняття.

ДЗЕРКАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ – вимова (читання) слів у зворотньому порядку.

ДЗЕРКАЛЬНЕ ПИСЬМО – дзеркальне написання букв.

ДИВЕРГЕНЦІЯ – відхилення вимови звуку мовлення в залежності від його положення в слові.

ДИДАКТИКА (від гр. didaktikos – навчаю) – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання.

ДИДАКТИКА СПЕЦІАЛЬНА - теорія освіти і навчання аномальних дітей, що визначає завдання, зміст, принципи, методи та організацію педагогічного процесу спец. шкіл.

ДИЗАРТРІЯ – розлад чіткого мовлення, зумовлений недостатністю іннервації мовленнєвого апарату внаслідок ураження ЦНС. При дизартрії спостерігаються розлади моторної сторони усного мовлення, тобто розлади артикуляції, дихання, голосоутворення, темпу, ритму та інтонації. Причиною може бути гіпертонія, гіпотонія або дистонія м'язів.

ДИЗАРТРІЯ БУЛЬБАРНА – дизартрія, що обумовлена ураженням продовгуватого мозку.

ДИЗАРТРІЯ КІРКОВА – дизартрія, обумовлена ураженням центрів кори головного мозку, пов'язаних з функціями м'язів, які беруть участь в артикуляції.

ДИЗАРТРІЯ МОЗОЧКОВА – у чистому вигляді зустрічається рідко; обумовлена ураженням мозочка чи його провідних шляхів.

ДИЗАРТРІЯ ПІДКОРКОВА (ЕКСТРОПІРАМІДНА) – дизартрія, обумовлена ураженням підкоркових (екстропірамідних) ядер та їх нервових зв'язків з іншими структурами мозку, переважно з корою головного мозку.

ДИЗАРТРИЯ ПСЕВДОБУЛЬБАРНА – дизартрія, що характеризується різними вадами м'язового тонуусу.

ДИЗОНТОГЕНЕЗ – порушення індивідуального розвитку організму переважно на ранніх етапах розвитку.

ДИЗОНТОГЕНЕЗ У ШИРОКОМУ РОЗУМІННІ – індивідуальний розвиток, що не збігається з умовно прийнятою нормою; психічний дизонтогенез – порушення розвитку психіки загалом та її окремих складових зокрема, а також стійке порушення співвідношення темпів і термінів розвитку окремих психічних сфер і різних компонентів усередині них.

ДИНАМІЧНА АФАЗІЯ – осередок ураження розташовується дещо вище зони Брока у лівій півкулі головного мозку. В результаті виникає порушення внутрішньої програми висловлювання, «дефект мовної ініціативи». Порушень мовної моторики немає, розуміння усної мови збережено. Усний переказ, твір не можуть бути написані, предикативність внутрішньої мови розпадається, це виявляється у труднощах побудування замислу висловлювання, внутрішньої програми мови.

ДИСГРАФІЯ (від грец. dis – префікс, який означає розлад, і grapho – пишу) – часткові специфічні розлади процесу письма. Нездатність оволодіти письмом та навчитись читати за нормального розвитку інтелекту. Найчастіше присутне в людей, які страждають на дислексію. Розглядається як симптом при алалії, при різних формах афазій, або при недорозвиненні мови. Основою дисграфії звичайно виступає неповноцінність фонематичного слуху й утруднення у вимові, які перешкоджають оволодінню фонематичним складом слова. Може бути скоректована при організації спеціальних вправ у читанні й письмі.

ДИСГРАФІЯ АГРАМАТИЧНА – дисграфія, що пов'язана з недорозвитком граматичної будови писемної мови.

ДИСГРАФІЯ АРТИКУЛЯТОРНО-АКУСТИЧНА – дисграфія, що виявляється в замінах, пропусках букв, які відповідають замінам і пропускам звуків в усному мовленні.

ДИСГРАФІЯ ІДЕОТОРНА – дисграфія пов'язана з особливостями психофізичного стану людини.

ДИСГРАФІЯ НА ОСНОВІ ФОНЕМНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ – дисграфія, що виявляється в замінах букв відповідних фонетично близьким звукам (хоча в усному мовленні звуки вимовляються правильно); має спільні риси з дисграфією артикуляційно-акустичною.

ДИСГРАФІЯ ОПТИЧНА – дисграфія, яка пов'язана з недорозвиненням гнозису, аналізу, синтезу та просторових уявлень.

ДИСЛАЛІЯ – порушення звуковимови, при нормальному слуху та збереженій іннервації мовленнєвого апарату. Спостерігаються заміни звуків, їх змішування та спотворення.

ДИСЛЕКСІЯ – часткове порушення процесів читання, яке проявляється в помилках стійкого характеру, що повторюються.

ДИСОЦІАЦІЯ – порушення взаємозв'язку психічних процесів.

ДИСПУТ – прийом (щодо методу переконування) формування переконань і свідомої поведінки шляхом суперечки, дискусії у процесі вербального спілкування з членами первинного колективу чи іншої групи.

ДИСФАЗИЯ – загальна назва порушень мовлення будь-якого онтогенезу.

ДИСФОНІЯ (афонія) (від гр. dis – префікс, який означає розлад, і phone – голос; а – частка, яка означає заперечення) – відсутність або розлад фонації внаслідок патологічних змін голосового апарату. Дисфонія – часткові порушення висоти, сили та тембру голосу.

ДИСФОРІЯ – настрій, що характеризується роздратованістю, озлобленістю, похмурістю, підвищеною чутливістю до дій оточення зі схильністю до спалахів агресії, Дисфорія притаманна при органічних захворюваннях головного мозку, епілепсії, деяких формах психопатій.

ДИСФУНКЦІЯ – порушення функцій будь-якого органа або системи, переважно якісного характеру.

ДИСЦИПЛІНА (від лат. disciplina – учення, виховання, розпорядок) – певний порядок поведінки людей, що забезпечує узгодженість дій у суспільних відносинах, обов'язкове засвоєння й виконання особистістю встановлених правил.

ДИТЯЧИЙ ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ ПАРАЛІЧ (ДЦП) – це важке захворювання, яке виникає у дитини внаслідок ураження головного і спинного мозку на ранніх етапах його формування

(всередньоутробному, в період пологів або в період новонародженості). Причинами виникнення церебрального паралічу є порушення розвитку мозку або пошкодженням однієї чи декількох його частин, які контролюють м'язовий тонус та моторну активність (рухи).

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ – напрям у психології, що полягає у дослідженні індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. Цей термін увів В.Д. Небилідин (1963). У диференціальній психофізіології використовують два методичні підходи: зіставлення фізіологічних і психологічних параметрів, отриманих у незалежних експериментах, і вивчення змін фізіологічних функцій під час реалізації тієї чи іншої діяльності.

ДІАГНОЗ – це короткий лікарський висновок про характер і сутності хвороби. Д. ставиться на основі всебічного обстеження хворого: з'ясування причин, які сприяли або викликали виникнення хвороби, даних клінічного огляду і результатів лабораторних досліджень, а також інших додаткових відомостей. В дефектології для встановлення Д. широко залучаються дані психологічного та педагогічного дослідження.

ДІАГНОСТИКА (від грец. *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – 1) розділ медицини, в якому вивчається сутність, методи, послідовні ступені розпізнавання хвороби; 2) процес розпізнавання хвороби й оцінювання індивідуальних біологічних і соціальних відмінностей суб'єкта, що полягає в цілеспрямованому медичному обстеженні, трактуванні отриманих результатів та їх узагальненні у вигляді діагнозу.

ДІАГНОСТИКА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ – визначення індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінювання їх стану і прогнозування подальшого розвитку.

ДІАГНОСТИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА (від гр. *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – галузь психології та педагогіки, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

ДІТИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ (ПОРУШЕННЯМИ) ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ – діти, які мають зумовлені

природжені чи набуті розлади відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку.

ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ - поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чиї освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОВІДНА – діяльність, здійснення якої визначає виникнення і формування основних психологічних новоутворень людини на певному етапі розвитку її особистості. Діяльність, за визначенням А.Н. Леонтьєва, на психологічному рівні – це одиниця життя, опосередкована психічним відображенням, функція якого полягає в тому, що воно орієнтує суб'єкта в предметному світі. Тобто діяльність – це не реакція й не сукупність реакцій, а система, що має структуру, внутрішні перетворення, розвиток.

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ АНОМАЛЬНИХ ДІТЕЙ – це виховання дітей з 2 до 7 років, що мають відхилення у розвитку. Д. в. а. д. направлено на їх всебічний розвиток, виховання в душі моралі і підготовку до навчання в школі. Поряд із загальними завданнями Д. в. а. д. має особливі завдання. Основне завдання - компенсація дефекту, подолання її наслідків. Д. в. здійснюється в сім'ї (див. Сімейне виховання) і в спеціальних дошкільних установах.

Е

ЕГОЇЗМ - морально-психологічна риса особи, полягає в надмірній зосередженості на своєму «Я», замкненості у вузькому світі своєї індивідуальності.

ЕГОЦЕНТРИЗМ (від грец. ego – я) – специфічна орієнтація духовного світу людини на саму себе, власне «Я». Це зосередження уваги на своїх переживаннях, думках, поглядах у зв'язку з обмеженою здатністю об'єктивно сприймати і розуміти стани інших людей. Егоцентризм слід відрізнити від егоїзму (егоїст чітко усвідомлює прагнення та переживання інших, але навмисно нехтує ними). Егоцентризм властивий людям із певними психічними захворюваннями (шизофренія, психопатія, істерія), є характерним симптомом РДА (раннього дитячого аутизму).

ЕЙФОРІЯ – підвищений радісний настрій, стан благодущності й безтурботності.

ЕКЗОГЕННИЙ – зовнішнього походження, той, що зумовлений зовнішніми причинами (біологічними та соціальними).

ЕКЗОФАЗІЯ – зовнішнє звукове мовлення.

ЕКСПЕРИМЕНТ – метод наукового дослідження, за якого припускається створення деяких штучних (експериментальних) умов, спрямований на виявлення причинно-наслідкових залежностей між досліджуваними перемінними.

ЕКСПЛІЦИТНИЙ – явний, чіткий, розгорнутий, доступний зовнішньому спостереженню (на відміну від імпліцитного). Наприклад, мислення експліцитно розгортається у мовленні.

ЕКСПРЕСИВНЕ (ЗОВНІШНЄ) МОВЛЕННЯ – усне – пов'язане з вимовлянням слів, письмове – з їх буквеним відтворенням (від руки, на комп'ютері).

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ – перехід внутрішніх мисленневих, психічних актів у зовнішній план, в конкретні зовнішні реакції і дії людини. Вона невіддільна від інтеріоризації, це дві співіснуючі протилежності психіки.

ЕЛЕКТРОЕНЦЕФАЛІЯ – метод дослідження біоелектричних потенціалів біострумів мозку та їхня об'єктивізація у вигляді електроенцефалограми (запис на спеціальній стрічці характерного малюнка біоелектричної активності).

ЕЛІЗІЇ – 1) випадання кінцевого голосного звуку в слові на межі з початковим голосним звуком наступного слова; 2) порушення мовлення: випадання звуків, складів, слів; 3) див. ЕЛІПСИС.

ЕЛІПСИС – пропуск у мовленні слів, які можливо пропустити чи відновити з контексту.

ЕЛІТАРНИЙ (від фр. elite – краще, відбірене; лат. eligo – вибираю) – навчальний заклад, який відрізняється своїм впливом, привілейованим станом і престижем, високим рівнем освіти.

ЕМБОЛОФРАЗІЯ – включення в мовлення зайвих (за змістом) звуків, складів та слів; звичайно спостерігається при заїкуванні й афазії.

ЕМОЦІЇ – психічні стани і процеси людини, у яких реалізуються її ситуативні переживання. Також це властиво людині, оскільки в неї

виявляються позитивне або негативне ставлення індивіда до самого себе, до певних об'єктів, сфер діяльності, до інших людей.

ЕМОЦІЙНА ЛАБІЛЬНІСТЬ (емотивність) – легка зміна настрою, короткочасність і нестійкість переживань. Чим меншого віку дитина, тим вищою буде її емоційна лабільність. Для дорослої людини висока емоційна лабільність є ознакою інфантильності.

ЕМОЦІЙНА РИГІДНІСТЬ («в'язкість») – схильність тривалий час зосереджувати увагу на певних переживаннях, особливо неприємних, негативних. Зміна ситуації зазвичай не сприяє відповідній зміні настрою і переживань. При емоційній ригідності легко виникає злопам'ятність і мстивість. Така ригідність, як правило, поєднується з ригідністю у діяльності.

ЕМОЦІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ – різновид соціального спілкування, яке спирається на емоції і почуття людей.

ЕМПАТІЯ (від грец. – співпереживання) – здатність проникати в емоційний стан іншої людини. Розрізняють емпатію емоційну, що ґрунтується на сприйнятті емоційного стану іншої людини; когнітивну, основу якої становить інтелектуальний компонент; предикативну, спрямовану на передбачення дій іншої особи за певних обставин. Співпереживання – окрема форма емпатії. Суттєве погіршення здатності до емпатії може бути ознакою невротизації (яка прогресує) особистості.

ЕМФАЗА – напруженість, посилення емоційної виразності при вимові деяких звуків мови, яке досягається інтонаційними прийомами.

ЕНДЕМІЧНИЙ КРЕТИНІЗМ - уроджений гіпотиреоз, що виникає внутрішньоутробно внаслідок недостатнього вмісту йоду у питній воді.

ЕНДОГЕННИЙ – внутрішнього походження, той, що зумовлений внутрішніми причинами.

ЕНЗИМОПАТІЇ пов'язані з порушенням ліпідного обміну, супроводжуються, як правило, слабоумством (наприклад, амавротична сімейна ідіотія, хвороба Німанна-Піка). До олігофреній ці форми не відносяться (згадуються з урахуванням диференціальної діагностики).

ЕНУРЕЗ – активний, повний, мимовільний і неусвідомлений акт сечовипускання, який найчастіше відбувається у сні та не зумовлений

порушенням анатомії сечових органів. На сьогоднішній день енурез вважають синдромом а не захворюванням.

ЕПІЛЕПСІЯ – це нервово-психічне захворювання, що виражається в періодично повторюваних судомних нападах, характерних психічних розладах, а в деяких випадках – і в зниженні розумових здібностей.

ЕСТЕТИКА (від гр. *aistesis* – відчуття, почуття) – наука про прекрасне та його роль у житті людини, про загальні закони художньо-го пізнання дійсності, розвитку мистецтва.

ЕТИКА (від гр. *ethica* – звичка, норів) – наука, яка вивчає мораль як форму суспільної свідомості, її сутність, історичний розвиток.

ЕТІОЛОГІЯ – вчення про причини й умови виникнення хвороби, недугу, патологічного стану.

ЕТНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ (від гр. *ethos* – народ) – насичення виховання національним змістом, що спрямований на формування національної свідомості й національної гідності особистості; формування рис національної ментальності; виховання у молоді почуттів соціальної відповідальності за збереження, примноження і життєдіяльність етнічної культури.

ЕФЕРЕНТНА (КІНЕТИЧНА) МОТОРНА АФАЗІЯ або Афазія Брока виникає за локалізації патологічного процесу в нижніх відділах премоторної зони лівої півкулі (зона Брока). Патологічна інертність утруднює перехід від однієї артикульоми до іншої. При відносній збереженості мовного висловлювання мовлення характеризується скандуванням, відсутністю плавності, зниженням ролі інтонаційних, емоційних та мімічних компонентів, загальним збідненням, особливо за рахунок дієслів, виникає телеграфний стиль.

ЕХОЛАЛІЯ – мимовільне повторення звуків, слів чи фраз, які людина чує.

ЕХОПРАКСІЯ – наслідувальне, автоматичне повторення рухів і дій інших людей при ураженні лобових часток мозку.

Ж

ЖАРГОНОФАЗІЯ – набір слів, що набувають ураження мовлення на якійсь незрозумілій мові.

ЖЕСТИ – виражальні рухи рук, пальців (використовуються як допоміжний засіб спілкування людей).

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ – послідовність вікових фаз індивідуального розвитку людини від народження до смерті.

ЖИТТЄВА СФЕРА – певний аспект життя, відносно незалежний від інших. Як окремі сфери розрізняють сімейне, шкільне життя, сферу міжособистісних стосунків. Для особистості найважливішими є ті сфери, в яких вона самореалізується, досягає успіху (сфери підтримки), і, навпаки – ті сфери, коли особистість почувається найменш впевненою (сфери психологічного навантаження).

3

ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

ЗАГАЛЬНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ – різні складні мовленнєві розлади, за яких у дітей порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що належить до звукової та змістової сторони. (Звуковимова, лексика, граматики, зв'язне мовлення).

ЗАДАТКИ – генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості мозку та нервової системи, які є індивідуально-природною передумовою процесу розвитку й формування особистості.

ЗАЇКАННЯ КЛОНІЧНЕ – заїкання, яке характеризується клонічними мовленнєвими судомами (див. СУДОМИ КЛОНІЧНІ).

ЗАЇКАННЯ – порушення темпоритмічної сторони мови, зумовлене судорожним станом м'язів мовного апарата, вада мовлення, що виявляється у мимовільному повторенні окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродному розтягуванні звуків або блоках мовчання, упродовж яких людина, що заїкається, не може вимовити звук. Ймовірно, заїкання з'явилося практично одночасно з мовою, адже згадки про нього доходять до нас з якнайдавніших часів. За свідченнями науковців заїкалися: єгипетські фараони, персидський цар Бат, можливо, пророк Мойсей (страждав якимсь дефектом мови, за описами схожими на заїкання), римський поет Вергілій та інші.

ЗАЇКАННЯ ЗМІШАНЕ – заїкання, при якому виникають мовленнєві судоми різні за формою (наприклад, клонотонічні) та локалізацією (напр., артикуляційно-дихальні).

ЗАЇКАННЯ ІНСПІРАТОРНЕ – дихальне заїкання, що характеризується судомним вдихом.

ЗАЇКАННЯ РЕСПІРАТОРНЕ – дихальне заїкання, яке характеризується судомними вдихом і видихом.

ЗАЇКАННЯ ТОНІЧНЕ – заїкання, яке характеризується тонічними мовленнєвими судомами (див. СУДОМИ ТОНІЧНІ).

ЗАЇКАННЯ ХВИЛЕПОДІБНЕ – заїкання, яке то посилюється, то послаблюється, але до кінця не зникає.

ЗАЇКАННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНЕ – заїкання, при якому мовленнєві судоми виникають у м'язах артикуляційного апарату (судоми губні, язичні, м'якого піднебіння).

ЗАЇКАННЯ ГОЛОСОВЕ – заїкання, при якому мовленнєві судоми виникають у м'язах голосового апарату.

ЗАЇКАННЯ ДИХАЛЬНЕ – заїкання, при якому мовленнєві судоми виникають в м'язах дихального апарату.

ЗАЇКАННЯ ЕКСПІРАТОРНЕ – дихальне заїкання, що характеризується судомним видихом.

ЗАЇКАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНЕ – заїкання, яке викликане психічною травмою чи іншими екзогенними факторами.

ЗАКЛАДИ ВИХОВНІ – навчально-виховні установи, які забезпечують освіту й виховання підростаючого покоління.

ЗАКЛАДИ ПОЗАШКІЛЬНІ – дитячі виховні установи, діяльність яких спрямована на забезпечення потреб людини у задоволенні інтересів та схильностей, здобутті школярами додаткових знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних потенцій, сприяння майбутньому професійному вибору особистості. До цієї групи закладів належать палаци і будинки дитячої та юнацької творчості, станції юних техніків, натуралістів, спортивні, художні, музичні школи, дитячі бібліотеки, театри, кінотеатри, дитячі залізниці тощо.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ – чинники, які відображують необхідне, суттєве, стійке, повторюване, загальне для певної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності.

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ – чинники, які виражають найбільш необхідне, суттєве, істотне, загальне для організації навчання.

ЗАМІНИ ЗВУКІВ – дефект відтворення звуків мовлення, при якому, замість правильного звуку, вимовляється звук схожий за засобом творення чи за місцем артикуляції, парний за глухістю-дзвінкістю, твердістю-м'якістю в залежності від артикуляційного чи акустичного образу звуків, які несформовані.

ЗАОХОЧЕННЯ – метод виховання, що передбачає педагогічний вплив на особистість і виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей та стимулювання до активної діяльності.

ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ – надбання матеріальної та духовної культури (художня і наукова література, музика, театр, радіо, телебачення, витвори мистецтва, навколишня природа та ін.), форми і види виховної роботи (збори, бесіди, конференції, ігри тощо), які використовують у процесі дії того чи іншого методу.

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ – предмети шкільного обладнання, які застосовують у процесі навчально-виховної роботи (книги, зошити, таблиці, лабораторне обладнання, письмове приладдя та ін.).

ЗАТРИМКА МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ (ЗМР) – гальмування темпу, коли рівень мовленнєвого розвитку не відповідає віковій дитини.

ЗАТРИМКА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ – 1) це порушення нормального темпу психічного розвитку, в результаті чого дитина шкільного віку залишається в колі дошкільних ігрових інтересів; 2) це поняття, яке говорить про сповільнення темпу психічного розвитку, яке частіше виявляється під час вступу до школи і виражається в недостатності загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, малій інтелектуальній цілеспрямованості, переважанні ігрових інтересів, швидким перенасиченням в інтелектуальній діяльності. Затримка психічного розвитку (ЗПР) дитини – це порушення нормального темпу психічного розвитку, в результаті чого дитина шкільного віку залишається в колі дошкільних

ігрових інтересів. При затримці психічного розвитку діти не можуть включатися в шкільну навчальну діяльність, сприймати певні завдання, виконувати їх.

ЗВИЧКА – спосіб поведінки, здійснення якого у певній ситуації набуває для індивіда характеру внутрішніх потреб.

ЗДІБНОСТІ – своєрідні властивості людини, її інтелекту, що виявляються у навчальній, трудовій, науковій діяльності. Від здібностей залежить рівень оволодіння знаннями, вміннями та навичками.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – життєдіяльність людини з урахуванням особливостей і можливостей свого організму, забезпечення соціально-економічних і біологічних умов для його розвитку та збереження.

ЗМІСТ ОСВІТИ – чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими людина оволодіває у певному навчальному закладі.

ЗНАННЯ – це відображення дійсності, сукупність відомостей про неї, форма духовного оволодіння дійсністю, інформація.

ЗОНА БРОКА – центр моторного мовлення, розташований у задній частині нижньої лобної звивини лівої півкулі.

ЗОНА ВЕРНІКЕ – центр сприймання мовлення, який знаходиться у задньому відділі верхньої скроневої звивини лівої півкулі.

ЗОНА ПОТЕНЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (найближчого) розвитку – приховані можливості у психологічному саморозвиткові дитини, що виявляються за умови надання їй мінімальної підказки чи цілеспрямованої зовнішньої допомоги; визначається змістом тих завдань, які дитина ще не може вирішити самостійно, але здатна вирішувати за допомогою дорослого, оскільки те, що виконується дитиною під керівництвом дорослого, потім стає її власним надбанням. Цей термін увів Л.С. Виготський.

ЗОНДИ ЛОГОПЕДИЧНІ – це інструменти з нержавіючого металу, призначені для механічного впливу на мову при постановці і корекції вимови деяких звуків мови у недорікуватих, глухих та слабчучих дітей.

ЗОРОВИЙ АНАЛІЗАТОР – це складна нервово-рецепторна система людини і тварин, що здійснює сприйняття і аналіз зорових подразнень.

З. а. є найважливішим джерелом формування уявлень про зовнішній світ. З. а. включає три відділи: периферичний (око), провідниковий (зоровий нерв, зорові і підкіркові нервові центри) і центральний (зорові зони кори головного мозку).

I

ІДЕАЛ (від гр. idea – уявлення, ідея) – поняття моральної свідомості і категорія етики, що містить у собі вищі моральні вимоги, можлива реалізація яких особисто дала б змогу їй набути досконалості; образ найбільш цінного і величного в людині.

ІДІОТІЯ – це найглибший, крайній ступінь інтелектуальної недорозвиненості, природженого або набутого в ранньому дитинстві недоумства; найважче слабоумство (глибока розумова відсталість) з майже повною відсутністю мови і мислення, потребою в постійному догляді; IQ < 20.

ІЛЮСТРАЦІЯ (від лат. illustratio – освітлюю, пояснюю) – метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у їх символічному зображенні (світлина, малюнки, схеми тощо).

ІМБЕЦИЛЬНІСТЬ – середній ступінь слабоумства. Мова й інші психічні функції розвинуті більше, ніж при ідіотії, однак особи з імбецильністю не здатні до навчання, непрацездатні, їм доступні лише елементарні акти самообслуговування; 20 < IQ < 50.

ІМІДЖ (від англ. image – образ, зображення) – враження, яке справляє людина на оточуючих, стиль її поведінки, зовнішності, її манери.

ІМПРЕСИВНЕ (ВНУТРІШНЄ) МОВЛЕННЯ – сприйняття, розуміння мови, мовлення.

ІМПРЕСИВНИЙ АГРАМАТИЗМ – порушення розуміння граматичних засобів мови.

ІМПРОВІЗАЦІЯ (від лат. improvisus – непередбачений, раптовий) – діяльність особистості, учителя-вихователя, що здійснюється у процесі педагогічного спілкування без попередньої підготовки, осмислення.

ІМПУЛЬСИВНІ ДІЇ – це неусвідомлені і позбавлені сенсу дії, які здійснюються крім певного вольового рішення. В аномальних дітей і. д. частіше спостерігаються у випадках патології поведінки і характеру.

ІМПУЛЬСИВНІСТЬ – схильність до скоєння необдуманих дій під впливом випадкових зовнішніх обставин або випадкових власних думок та емоцій; брак або недостатність планування власних дій і самоконтролю.

ІНВАЛІД – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими розладами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження життєдіяльності.

ІНВАЛІДНІСТЬ – передбачає втрату або дефіцит фізичної чи розумової спроможності.

ІНВЕРСІЯ – перестановка слів, яка порушує їх звичайний порядок у реченні.

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН (ІНП) – письмовий план, який розробляється командою педагогів і містить короткотермінові та довготермінові цілі, що відображають і враховують попередньо оцінені потреби і здібності дитини.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ (від лат. *individuum* – неподільне) – людина, особистість, яка відрізняється сукупністю рис, якостей, своєрідністю психіки, поведінки та діяльності, що підкреслюють її самобутність, неповторність.

ІНДУКЦІЯ (від лат. *inductio* – виведення) – метод дослідження, навчання, пов'язаний із рухом думки від одиничного до загального.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

ІНКЛЮЗИВНА ШКОЛА – модель закладу освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД – створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах; водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень та дискримінації і сприяють формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється».

ІНКЛЮЗИЯ – це політика й процес, який передбачає отримання більших можливостей в навчанні та соціальному житті для всіх дітей (з особливими потребами та інших дітей).

ІНСТРУКТАЖ (від лат. instructio – настанова) – метод навчання, який передбачає розкриття норм поведінки, особливостей використання методів і навчальних засобів, дотримання техніки безпеки напередодні залучення до процесу виконання навчальних операцій.

ІНТЕГРАЦІЯ - зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір.

ІНТЕЛЕКТ (лат. intellectus – розуміння, розум) – термін, який спочатку використовувався для позначення лише раціональних форм мислення, але на сьогодні має широке розуміння й означає всю пізнавальну діяльність людини. Різні дослідники приділяють переважно увагу окремим його аспектам операційному (Ж. Піаже), прагматичному (А. Біне), творчому (В. Келер) та ін. Спробам тлумачити сутність інтелекту як сукупність здібностей протистоїть розуміння його як одного з трьох аспектів психіки, як цілого поряд із особистістю й діяльністю.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (від фр. intensification (intensio) – напруження) – активізація розумових можливостей особистості для досягнення бажаних результатів.

ІНТЕРВ'Ю – метод психологічного дослідження, що передбачає особисту бесіду дослідника з випробуваним.

ІНТЕРЕСИ АНОМАЛЬНИХ ДІТЕЙ – це активне емоційно-пізнавальне ставлення до предметів і явищ навколишнього життя, до трудової та ігрової діяльності, що спонукає аномальну дитину займатися нею за власним бажанням. Здійснення будь-якої діяльності тісно пов'язане з наявністю внутрішньої мотивації як одного з найважливіших стимулів придбання знань, розширення кругозору, досягнення успіху в тій чи іншій області. При прояві внутрішньої мотивації до вчення знання засвоюються міцно, при відсутності внутрішньої мотивації матеріал швидко забувається, не знаходить практичного застосування.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат. interior – внутрішній) – формування внутрішніх структур людської психіки шляхом засвоєння структур зовнішньої соціальної діяльності.

ІНТОКСИКАЦІЯ – порушення життєдіяльності, викликане токсичними речовинами, що проникли в організм ззовні (екзогенна інтоксикація) або утвореними в ньому (ендогенна інтоксикація).

ІНТРОВЕРТНІСТЬ – замкненість, висока вибірковість у спілкуванні. Інтроверт з труднощами входить у новий колектив, зав'язує знайомства. Разом із тим відносини інтроверта зазвичай глибші й серйозніші, ніж у екстраверта.

ІНФАНТИЛІЗМ (незрілість, «дитячість») – збереження у психіці людини особливостей характеру, притаманних більш раннім стадіям розвитку. Поняття інфантилізму стосується переважно особистісного й емоційного розвитку. Особливим є явище психофізичного інфантилізму, що характеризується затриманим розвитком організму в цілому.

ІНФАНТИЛІЗМ ПСИХІЧНИЙ - психопатологічний стан, що характеризується дитячістю, незрілістю психіки. В основі І. п. лежить затримка темпу психічного розвитку.

ІСТЕРІЯ – це одна з форм нервово-психічного розладу, що розвивається у осіб з особливим складом нервової системи.

ІТЕРАЦІЯ – несудомні зупинки, повтори в мовленні.

Й

ЙОТОЦИЗМ – недоліки вимови звука [й], виражаються в заміні іншими звуками або в його відсутності.

К

КАБІНЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВАНТАЖЕННЯ – вдосконалений варіант кімнати відпочинку, в якій створені оптимальні умови для швидкого й ефективного зняття емоційного перенапруження, відновлення працездатності, проведення психотерапевтичних та психогігієнічних заходів.

КАППАЦИЗМ – недоліки вимови звука [к].

КАРЛИКОВІСТЬ – це ненормально низький зріст (нижче 150 см для чоловіків і 121 см для жінок). Серед умов, що впливають на зростання людини, вирішальну роль відіграють санітарно-гігієнічні побутові умови та харчування.

КАТАМНЕЗ – сукупність даних, отриманих після закінчення курсу лікування або психолого-педагогічної роботи з дитиною.

КАТАФАЗІЯ – розлади мовлення, які виражаються у багаторазовому повторюванні відповіді на запитання.

КАТЕГОРІЇ ДИДАКТИКИ (від гр. *Kategoria* – ствердження, основна й загальна ознака) – загальні поняття, що відображують найбільш суттєві властивості та відношення предметів, явищ об'єктивного світу; розряд, група предметів, явищ, які об'єднані спільністю певних ознак.

КВАЛІФІКАЦІЯ ДЕФЕКТУ (симптому) – якісний аналіз, вивчення структури порушення, визначення фактора (первинного дефекту), що спричинив виникнення цього симптому.

КІНОШРИФТ – це лицьова абетка, наочний посібник для навчання глухих читання з губ. Розроблений російським сурдопедагогом І.А. Васильєвим. К. створений за принципом застосовуваної в масових школах розрізної абетки, але замість літер використовуються зняті з допомогою кіноапарата кадри з зображенням нижньої частини особи в момент проголошення різних звуків мови.

КІНЕСТЕТИЧНА АПРАКСІЯ – порушення довільних рухів та дій з предметами, що не супроводжуються чіткими елементарними руховими розладами (паралічами та парезами).

КІНЕТИЧНА АПРАКСІЯ виникає при ураженні верхніх відділів премоторної ділянки. Вогнища лівої півкулі зумовлюють появу патологічних симптомів в обох руках, правої півкулі – тільки у лівій руці.

КІНЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ – мовлення через спілкування жестами.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ – класифікація, що передбачає групування методів навчання залежно від джерел інформації, логіки мислення, рівня самостійності в процесі пізнання.

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК – педагог, який здійснює безпосереднє керівництво первинним учнівським колективом.

КЛОНІЧНА СУДОМА - швидкі короткочасні скорочення й розслаблення м'язів.

КЛОНУВАННЯ (від гр. klon – паросток, пагін) – метод вирощування біологічних організмів з однієї клітини із застосуванням клітинної культури.

КНИГИ ДЛЯ СЛІПИХ – це книги, надруковані рельєфним шрифтом на перфокартковому папері або пластику.

КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ – пізнавальні психічні процеси, спрямовані на пізнання навколишнього світу. До цих процесів належать: відчуття, сприймання, мислення, уява. Пам'ять і увагу слід розглядати як такі, що забезпечують когнітивні процеси.

КОЛЕКТИВ – соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування.

КОМБІНОВАНИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ДЕФЕКТ – поєднання двох або більше мовленнєвих патологій.

КОМПЕНСАЦІЯ (від лат. compensatio – відшкодування, врівноваження) в загальнобіологічному розумінні означає одну з форм пристосування організму до умов існування при випадінні або порушенні якоїсь його матеріальної структури або функції внаслідок перенесеного захворювання, травми, ушкодження.

КОМПЕНСАЦІЯ ПОРУШЕННЯ (дефекту) – відновлення, вирівнювання, розвиток порушених або недосформованих функцій; перебудова збережених функцій з метою заміни ушкоджених;

створення у процесі навчання і виховання тих способів діяльності й поведінки, що сприяють соціальній адаптації й інтеграції.

КОМПЕНСАЦІЯ ПСИХІЧНА – процес заміщення втрачених чи ослаблених властивостей психіки іншими подібними або взаємопов'язаними з ними з метою усунення недоліку. А. Адлер запропонував термін «надкомпенсація», який він використовував на позначення надмірного розвитку яких-небудь характеристик особистості у відповідь на переживання власної неповноцінності.

КОМПЛЕКС НЕПОВНОЦІННОСТІ – відчуття власної неповноцінності, невідповідності, зумовлене справжніми або надуманими фізичними або психічними недоліками.

КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ (шкільний) – перелік навчальних дисциплін, які можуть бути включені до робочого навчального плану за рішенням ради школи (гімназії, ліцею).

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ МОВИ – функція спілкування, яка передає деяку інтелектуальну та логічну змістовність.

КОНВЕРГЕНЦІЯ – це процес відомості зорових осей очей до їх перетину на цьому предметі, тобто в точці фіксації.

КОНСИЛУМ ПЕДАГОГІЧНИЙ (від лат. *consilium* – нарада, засідання) – нарада учителів-вихователів та психологів для з'ясування причин різних систематичних відхилень у поведінці вихованця й визначення науково обґрунтованих заходів його перевиховання.

КОНСТРУКТИВНА АПРАКСІЯ виникає при ураженні правої півкулі та проявляється у порушеннях орієнтування у просторі: не орієнтуються у знайомих маршрутах, плані власної квартири, мають труднощі при малюванні планів, географічної карти, розташуванні стрілок на годинниках без цифр, утруднене виконання конструктивних проб – кубики Кроса, перемальовування зі зразка.

КОНТАМІНАЦІЯ – помилкове відтворення слова, що складається з поєднання складів, які відносяться до різних слів, в одне слово.

КОНФЛІКТ ВНУТРІШНІЙ – «боротьба» у характері людини майже однакових, але протилежно спрямованих мотивів, потреб, захоплень, потягів тощо; порушення думки і почуття.

КОНФОРМНІСТЬ – намагання «бути таким, як усі», відсутність власної думки і некритичне підпорядкування більшості.

КОНЦЕПЦІЇ ВИХОВАННЯ (від лат. concertio – сукупність, система) – система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини.

КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА – наука про закономірності й особливості освіти, виховання і навчання осіб переважно дитячого віку з порушеннями психофізичного, емоційного і/або розумового розвитку.

КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНА РОБОТА – виправлення недоліків в тій чи іншій сфері розвитку дитини;

КОРЕКЦІЯ – виправлення порушень, повернення до норми психічних властивостей, що відхилилися від неї.

КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ – виправлення, усунення, подолання недоліків мовлення.

КОРКОВА ДИЗАРТРІЯ – порушення довільної моторики артикуляційного апарату, при якому погіршується динамічне переключення від одного звуку до іншого.

КОСООКІСТЬ – це захворювання, що характеризується порушенням бінокулярного зору в результаті відхилення одного з очей від спільної точки фіксації.

КРАНІОСТЕНОЗ – наслідок передчасного зрощення черепних швів: різка деформація черепа, на рентгенограмі зміна форми і структури кісток черепа, відсутність одного або кількох швів. У клінічній картині значне місце належить підвищенню внутрішньочерепного тиску (біль голови, блювота, розлади свідомості, зниження зору). Розумова відсталість буває по-різному вираженою, поєднується з ознаками органічного психосиндрому.

КРЕТИНІЗМ – це захворювання, що характеризується затримкою психічного і фізичного розвитку в поєднанні з порушенням функції щитовидної залози.

КСЕНОЛАЛІЯ – порушення мови зі зміною структури мовленнєвих звуків, внаслідок чого вона стає схожою на іншомовну.

КУЛЬТУРА (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства протягом його історії.

КУРАТОР (від лат. *curator*, від *curare* – піклуватися, турбуватися): 1) попечитель, опікун; 2) особа, якій доручено загальний нагляд за якоюсь роботою; 3) людина, яка здійснює нагляд за навчально-виховним процесом у студентській групі.

Л

ЛАМБДАЦИЗМ – порушення вимови звуків [л], [л'].

ЛАТЕНТНИЙ – прихований, який зовнішньо не виявляється (патологічний процес), початок захворювання.

ЛАТЕРАЛЬНИЙ – боковий.

ЛЕКСИКА – сукупність слів, які входять до складу будь-якої мови чи діалекту.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ – характеризується єдністю лексичних і граматичних властивостей.

ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ – відноситься до морфології словотворення.

ЛЕКСИКОН – словник, запас слів, яким володіє людина.

ЛЕКЦІЯ (від лат. *lectio* – читання) – це метод навчання, що передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже набутих.

ЛЕПЕТ – голосові реакції дитини на позитивні подразнення; виявляється на другому (індивідуально) місяці життя у вигляді різноманітних нескладних звукових комплексів (починаючи з гуління) і поступово ускладнюється (багаторазове повторення складів); при мовленнєвих вадах з'являється у дітей із запізненням.

ЛИТТЛЯ ХВОРОБА – це одна з форм дитячого церебрального паралічу, що виникає найчастіше у недоношених дітей, народжених в стані асфіксії (задухи), в результаті крововиливу в мозок або внаслідок механічної родової травми. Названа на честь англійського лікаря Литтля, який вперше описав це захворювання.

ЛІДЕР (від англ. *leader* – той, який веде, керує) – член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на

поведінку інших членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою.

ЛІНГВІСТИКА – наука про загальні закони будови і функціонування мови.

ЛІТЕРАТУРНЕ МОВЛЕННЯ – те, що відповідає нормам зразкового мовлення – правильного, стандартного.

ЛЩЕНЗІЯ – спеціальний дозвіл, отриманий від державних органів на різні види діяльності, в тому числі освітню.

ЛЩЕНЗУВАННЯ (від лат. licentia – право, дозвіл) – процедура визначення спроможності навчального закладу певного типу проводити освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

ЛОГІКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – оптимально ефективний шлях руху пізнавальної діяльності людини від початкового рівня знань, умінь, навичок і розвитку до потрібного рівня знань, умінь, навичок і розвитку. Вона охоплює низку компонентів: усвідомлення і розуміння навчальних завдань; самостійну діяльність, спрямовану на оволодіння знаннями; визначення законів і правил; формування умінь і навичок; застосування знань на практиці; аналіз та оцінювання навчальної діяльності учнів.

ЛОГОМАНІЯ – патологічна говірливість.

ЛОГОПАТІЯ – це загальне позначення стану мовної недостатності при нормальному слухові. До Л. відносяться недоліки вимови, словникового запасу, граматичного ладу; поняття Л. включає в себе також і порушення письмової мови.

ЛОГОПЕД – корекційний педагог, діяльність якого спрямована на попередження і подолання порушень мовлення у дітей, підлітків та дорослих. Логопед – спеціаліст, який має повну вищу освіту за спеціальністю. Здійснює навчально-корекційну, компенсаторну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

ЛОГОПЕДАГОГІКА – займається питанням навчання і виховання дітей з недоліками мови.

ЛОГОПЕДІЯ – це наука про порушення мови, про методи їх попередження, виявлення й усунення засобами спеціального навчання і виховання. Логопедія вивчає причини, механізми, симптоматику, перебіг, структуру порушень мовленнєвої діяльності, систему корекційного впливу.

ЛОГОПСИХОЛОГІЯ - галузь спеціальної психології, в якій вивчається психічний розвиток осіб з порушеннями мовлення.

ЛОГОРРЕЯ – невтримний мовленнєвий потік, який проявляється у наборі окремих слів, що не мають логічного зв'язку; буває при сенсорній алалії, сенсорній афазії.

ЛОГОФОБИЯ – нав'язливий страх: боязнь мовлення.

ЛЮДИНА – біологічна істота типу *homo sapiens* (людина мисляча), яка характеризується фізіолого-біологічними ознаками: прямою ногою, розвиненими черепною коробкою, передніми кінцівками та ін.

М

МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА – досконале творче виконання учителем-вихователем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального й морально-духовного розвитку.

МЕЙНСТРИМІНГ – розглядається як стратегія, за якої учні з особливими потребами спілкуються з однолітками на святах, у рамках різних програм дозвілля, але при цьому можуть навіть навчатися в різних школах.

МЕЛОДИКА МОВЛЕННЯ – сукупність тональних засобів, що характерні для даної мови; модуляція висоти тону при вимові фрази.

МЕНІНГІТ – це запалення оболонок головного і спинного мозку. За способом проникнення інфекції в мозкові оболонки М. поділяється на первинний і вторинний. При первинному М. мозкові оболонки уражаються без попереднього захворювання, при вторинному – процес в мозкових оболонках розвивається після загального або місцевого інфекційного захворювання.

МЕНІНГОЕНЦЕФАЛІТ – ураження мозкових оболонок і речовини головного мозку – грізне, важке захворювання, що є переважно вторинним процесом.

МЕНТАЛІТЕТ (від нім. Mentalitnet, від лат. mentis – напрям думок, душевний склад, душа, розум, мислення) – світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, особливості прояву національного характеру, своєрідність вдачі, ставлення до навколишнього світу.

МЕНТИЗМ – мимовільно виникаючий, некерований потік думок.

МЕТА ВИХОВАННЯ – ідеальне передбачення кінцевих результатів виховання.

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ (від гр. methodos – спосіб, шлях) способи впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування в нього стійких переконань і певних норм поведінки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ – способи, прийоми та процедури емпіричного і теоретичного пізнання явищ та процесів педагогічної дійсності.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ – спосіб досягнення навчальної мети, зокрема, послідовних взаємопов'язаних дій вчителя й учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти, формується світогляд учня, розвиваються його здібності.

МЕХАНІЗМ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ – відхилення у процесах та операціях, що забезпечують виникнення і розвиток мовленнєвої діяльності.

МЕХАНІЗМИ МОВЛЕННЯ – формування та функціонування мовленнєвої діяльності, що забезпечуються складною системою психофізіологічних механізмів.

МИСЛЕННЯ – процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх зв'язках. Мислення – це складна пізнавальна діяльність, специфічна форма абстрактного пізнання дійсності. Мислення дає можливість наукового пізнання світу, передбачення і прогнозування розвитку подій. Рівень розвитку мислення визначає, якою мірою людина здатна орієнтуватися в навколишньому світі, як вона панує над обставинами та собою.

МІКРОГЛОСІЯ – це вроджене недорозвинення мови. Так само як макрогლოსія, зустрічається рідко. При М. неможливе нормальне змикання із зубами і небом, що може призвести до сигматизму, ротацизму і порушення вимови звуків д, т, н.

МІКРОГРАФІЯ – порушення письма, при якому розмір букв значно зменшений особливо до кінця строфи.

МІМІКА – рухи м'язів обличчя, очей, які показують різні почуття людини: радість, печаль, здивування, страх та інші.

МІНІМАЛЬНІ СТЕРТІ ДИЗАРТРИЧНІ РОЗЛАДИ – незначне порушення мовлення центрального органічного генезу, яке проявляється в основному фонетичними порушеннями.

МНЕМОНІКА – це система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і подальше відтворення, що збільшують об'єм пам'яті шляхом освіти штучних асоціацій.

МНЕСТИЧНА ДИСЛЕКСІЯ – порушення засвоєння відповідності букв та звуків.

МОВА – система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; правила мови нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування.

МОВА ЖЕСТІВ – засіб спілкування між людьми, позбавлених слуху, за допомогою жестів.

МОВИ ФУНКЦІЇ – 1) комунікативна (здійснення процесу спілкування); 2) мова, як засіб вираження та утворення, розвиток мислення; 3) сигніфікативна (номінативна) – визначення предметів, явищ, дій та ін.

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ – специфічна форма психічної діяльності людини, що забезпечує розуміння мовлення оточення і власні висловлювання. Це активний, цілеспрямований, мотивований (як будь-яка довільна дія) предметний (змістовний) процес висловлення і прийому сформованої та сформульованої за допомогою мови думки, інформації, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування. Мова та мовлення є двома ланками мовленнєвої діяльності.

МОВЛЕННЄВА ІНКОГЕРЕНТНІСТЬ (БЕЗЗВ'ЯЗНІСТЬ) – патологічне мовленнєве збудження з втратою смислових та граматичних зв'язків між словами; відображає беззв'язність мислення.

МОВЛЕННЄВА ІНТОНАЦІЯ – сукупність просодичних елементів мовлення, таких як мелодика, ритм, темп, інтенсивність, тембр тощо.

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА – ступінь відповідності мовлення нормам орфоспії, слововживання, граматики тощо, характерне для даної мови.

МОВЛЕННЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ – мовлення оточуючих людей.

МОВЛЕННЄВИЙ РУХ – рух периферичної частини мовнорухового аналізатора, який надає мовленню інтонацію та наголос.

МОВЛЕННЄВИЙ СЛУХ – див. **ФОНЕМАТИЧНИЙ СЛУХ**.

МОВЛЕННЄВІ ЗОНИ – специфічні зони в корі головного мозку, в яких представлені центри експресивного та імпресивного мовлення; див. **БРОКА ЦЕНТР**, **ВЕРНІКЕ ЦЕНТР**.

МОВЛЕННЄВІ КІНЕСТЕЗІЇ – рухові відчуття, які визначають явища зворотнього зв'язку в психофізичній організації мовленнєвого механізму.

МОВЛЕННЯ – це оволодіння та застосування особистістю певної мови в процесі її спілкування з іншими людьми, тобто в процесі мовленнєвої діяльності. Мовлення – діяльність спілкування за допомогою мови. Це мова в дії.

МОВЛЕННЯ ДІАЛОГІЧНЕ – форма мовлення, коли кожне висловлювання адресується безпосередньо співбесіднику і обмежена тематикою розмови (усної чи письмової).

МОВЛЕННЯ МОНОЛОГІЧНЕ – форма мовлення, розгорнуте висловлювання однієї особи незалежно від співбесідника.

МОВЛЕННЯ МОНОТОННЕ – порушення мовлення, яке характеризується недостатнім інтонаційним виділенням слів та складів.

МОВЛЕННЯ ПИСЕМНЕ – вербальна (словесна) форма спілкування за допомогою графічних знаків.

МОВЛЕННЯ УСНЕ – вербальна (словесна) форма спілкування за допомогою мовленнєвих засобів, що сприймається на слух.

МОДУЛЯЦІЯ ГОЛОСУ – зміна висоти голосу, пов'язана з інтонацією.

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА – культура певного покоління молоді, яка вирізняється спільним стилем життя, поведінки, групових норм, цінностей та інтересів.

МОНІТОРИНГ (від англ. monitoring, від лат. monitor – той, хто наглядає, спостерігає) – 1) спостереження, оцінка і прогноз стану навколишнього середовища у зв'язку з господарською діяльністю людини; 2) збір інформації засобами масової комунікації. 3) спостереження за навчальним і виховним процесами з метою виявлення їх відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням.

МОРАЛЬ (від лат. moralis – моральний, від moris – звичай) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей.

МОРФЕМНА ЗВ'ЯЗКА – з'єднувальний голосний в складному слові.

МОРФОЛОГІЧНИЙ – той, що відноситься до внутрішньої будови слова.

МОТИВАЦІЯ – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть виступати уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні й духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватись за різних мотивів.

МОТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ – спонукальні умови дій і вчинків людини. Спонукають людину до дії її потреби. Багатоплановість людських потреб зумовлює багатоплановість мотивів діяльності. Вони поділяються на дві категорії: первинні та вищі (духовні й матеріальні). Мотиви є найважливішою складовою спрямованості особистості.

МОТИВИ НАВЧАННЯ (від фр. motif, від лат. moveo – рухаю) – внутрішні психічні сили (рушії), які стимулюють пізнавальну діяльність людини. Види мотивів: соціальні, спонукальні, пізнавальні, професійно-ціннісні, меркантильні.

МОТОРИКА ДІТЕЙ – це сукупність рухових реакцій, властивих дитячому віку. Руховий розвиток дітей відбувається із закономірною послідовністю: безумовні рухові рефлекси властиві періоду новонародженості і перших місяців життя, згасають і змінюються умовно-рефлекторними рухами.

МОВЛЕННЯ ПОШЕПКИ – дуже тихе мовлення, без участі голосових зв'язок.

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА КОМАНДА – співпраця фахівців різних спеціальностей з метою обміну інформацією і досвідом для створення нових і вдосконалених методів вирішення проблем та планування навчальної діяльності учнів з особливими потребами.

МУТИЗМ – припинення мовленнєвого спілкування внаслідок тяжкої психічної травми (має тимчасовий характер і належить до групи невротичних реакцій).

Н

НАВ'ЯЗЛИВІ СТАНИ – це хворобливі розлади, що полягають у виникненні у хворого незалежно від його волі і бажання одних і тих же нав'язливих думок, намагань, сумнівів, страхів, рухів і т. п. Н. с. супроводжуються усвідомленням їх безглуздості та прагненням хворого від них позбутися. В основі Н. с. лежить розлад вищої нервової діяльності різної складності (страх глибини, відкритих просторів, виступів перед аудиторією і ін.). Н. с. у дітей зустрічаються рідше, ніж у дорослих, і спостерігаються при неврозах і психічних захворюваннях.

НАВИЧКИ – дії, складові частини яких у процесі багаторазового повторення стають автоматичними. Навички характеризуються високим ступенем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю.

НАВІЮВАННЯ – різні засоби вербального та невербального емоційного впливу на людину з метою введення її до певного стану або спонукання до певних дій.

НАВЧАЛЬНИЙ РЕЗУЛЬТАТ – це загальне твердження, яке визначає, що учень зможе виконувати (видима діяльність або поведінка) наприкінці навчання. Формування навчального результату називають «компетенціями» і «навичками».

НАВЧАННЯ – процес здобуття знань, навичок і установок для певного виду діяльності організованим способом.

НАВЧАННЯ ДИСТАНЦІЙНЕ – сучасна освітня технологія з використанням засобів передачі навчально-методичної інформації на відстані (телефони, телебачення, комп'ютери, супутниковий зв'язок та ін.).

НАВЧАННЯ МОДУЛЬНЕ (від лат. *modulus* – міра) – організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння цілісного блоку

адаптованої інформації та забезпечує оптимальні умови соціально-особистісного зростання учасників педагогічного процесу.

НАВЧАННЯ ПРОБЛЕМНЕ – навчання, яке відрізняється тим, що учитель створює певну пізнавальну ситуацію, допомагає учням виділити проблемне завдання, зрозуміти її «прийняти»; організовує учнів на самостійне оволодіння новим обсягом знань, необхідним для вирішення завдань; пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці.

НАГОЛОС – виділення тими або іншими фонетичними засобами – посиленням голосу, підвищенням тону в сполученні з подовженням довготривалості, інтенсивності, гучності – одного зі складів слова або цілого словосполучення.

НАГОЛОШЕНИЙ ГОЛОСНИЙ – голосний, який відрізняється більшою силою, тривалістю, інтенсивністю в порівнянні з ненаголошеними голосними звуками в складі однієї фонеморфологічної одиниці.

НАСТРІЙ – відносно тривалий психічний стан душевної орієнтованості, в основі якого лежить емоція (позитивна або негативна, однак не нейтральна).

НАУЧУВАННЯ – набуття сенсомоторного й інтелектуального досвіду, нових форм поведінки; засвоєння особою, яка навчається, соціального досвіду, знань, умінь і навичок, вироблених людством протягом тисячоліть; у соціальній психології результатом научування є соціалізація особистості.

НЕАДЕКВАТНІСТЬ ЕМОЦІЙ – парадоксальна емоційна реакція, яка не відповідає ні силі, ні глибині подразника.

НЕВРОЗ – зворотне порушення психічної діяльності. Розрізняють три його основні форми: неврастенія, істерія, невроз нав'язливих станів. Невроз - функціональний розлад, «зрив» вищої нервової діяльності в результаті перенапруження основних нервових процесів – збудження, гальмування та їх динаміки.

НЕВРОПАТІЯ – конституціональна нервовість; стан підвищеної збудливості нервової системи у поєднанні з підвищеною виснажливістю.

НЕГАТИВІЗМ – протидія вимогам, або немотивована відмова від контактів.

НЕГАТИВІЗМ МОВНИЙ – свідомо, стійка немотивована відмова від мовленнєвого спілкування.

НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ - якісно низький рівень сформованості порівняно з нормою певної мовленнєвої функції чи мовної системи в цілому.

НЕЗРЯЧІ – це люди з повною відсутністю зорових відчуттів, або ті, які мають залишковий зір або здатність до світловідчуття.

НЕРВОВА СИСТЕМА – це система органів у тварин і людини, яка здійснює зв'язок організму з зовнішнім середовищем і взаємозв'язок органів. Н. с. регулює і координує всі функції організму.

НЕУВАЖНІСТЬ – нестійкість уваги, виявляється у підвищеній реактивності на зовнішні подразники, недостатній зосередженості на об'єкті відображення. Неуважність може бути виявом функціонального або органічного порушення здатності до зосередженої цілеспрямованої діяльності, що негативно позначається на процесі пізнавальної та практичної діяльності.

НИМОТА – це відсутність мови. Термін Н. в даний час рідко використовується в клініці мовних розладів. Н. припускає нездатність користуватися мовними засобами спілкування. Інші форми спілкування (жестова мова та ін.) при Н. можуть бути добре розвинені. У деяких дітей Н. виражається у відсутності звичайної мови, хоча здатність користуватися звуконаслідуванням, вигуками зберігається. Н.- патологічний стан.

НИСТАГМ – це мимовільні, швидко наступні один за одним ритмічні рухи очей, частіше в горизонтальному напрямку (тремтіння очей). Н. зазвичай буває двостороннім.

НОМІНАТИВНА ФУНКЦІЯ МОВЛЕННЯ – одна з функцій повідомлення – функція найменування; слова, що служать для назв предметів, явищ, дій.

НОРМА – узаконене встановлення, визнаний обов'язковим порядок, устрій чого-небудь. В загальній психології нормою називають міру розвитку і виявлення психічних функцій і властивостей.

НОРМА МОВНА – сукупність загальноновживаних мовних засобів і правил їх добору та використання у конкретному історичному періоді.

О

ОБДАРОВАНА ДИТИНА – дитина, яка володіє комплексом задатків і здібностей, які, за сприятливих умов, дозволяють потенційно досягти значних успіхів у певному виді діяльності.

ОБТУРАТОР – засіб (пластина) для закриття дефекту твердого піднебіння при його розщілинах.

ОГЛУШЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ – специфічний недолік вимови дзвінких приголосних [б], [д], [г], [з], [ж], [р], при якому вони відтворюються у вигляді відповідних їм парних глухих приголосних звуків [п], [т], [х], [с], [ш], [к]. Дефект оглушення серед звуків [б-п], [д-т], [г-х], [р-к] спостерігається частіше, ніж серед [з-с], [ж-ш].

ОГЛУШЕННЯ СВІДОМОСТІ – це один із проявів його розладів. Характеризується порушенням орієнтування в часі і просторі. Хворі погано розуміють навколишнє, психічні процеси у них украй уповільнені. Легкий ступінь стану О. с. чергується з просвітліннями; при середній – хворий може відповідати на нескладні запитання; при важкій – хворий не завжди може виконати навіть елементарні вимоги. О. с. спостерігається при епілепсії (особливо після припадку), травми головного мозку (в гострому періоді), інфекціях і гострих інтоксикаціях.

ОЛІГОФРЕНІЯ (від грец. oligos – малий, phren – розум) – особлива форма психічного недорозвинення, що виникає внаслідок різних причин: патологічної спадковості, при пологовій патології, органічного ураження центральної нервової системи у внутрішньоутробному періоді або на ранніх етапах постнатального розвитку (до трьох років, тобто до моменту становлення мови).

ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА – галузь дефектології, що вивчає проблеми виховання і навчання, шляхи корекції недоліків розвитку розумово відсталих дітей, а також питання їх соціальної реабілітації.

ОНОМАТОЛАЛІЯ – насильницьке повторення хворим окремих слів.

ОНТОГЕНЕЗ – процес розвитку індивідуального організму, тобто сукупність послідовних морфологічних, фізіологічних та біохімічних перетворень організму від його зародження до кінця життя.

ОНТОГЕНЕЗ ДИТЯЧОГО МОВЛЕННЯ – розвиток мовлення дитини в різні вікові періоди.

ОПЕРАЦІЇ МИСЛЕННЯ – перехід від фактів до розкриття їхньої сутності; узагальнення висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій. Розумові дії – це дії об'єктів, що відображаються в образах, уявленнях і поняттях про них; дії та думки за допомогою мислення. Розумові дії забезпечуються такими операціями мислення, як: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизація, класифікація та систематизація.

ОПОРНЕ СЛОВО – головне слово в словосполученні.

ОПТИКО-МНЕСТИЧНА АФАЗІЯ виникає при ураженнітім'янопотиличної кори на межі зі скроневими полями; відбувається розбіжність наочно-образних уявлень з вербальним знаковим позначенням, порушується згадування слів, що означають конкретні предмети, виникають труднощі у називанні предметів.

ОПТИКО-ПРОСТОРОВА АПРАКСІЯ спостерігається при ураженні потиличних часток головного мозку (справа), при цьому страждає просторова організація рухових актів.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ (від лат. *optimus* – найкращий, найзручніший) – процес створення найбільш сприятливих умов (добір методів, засобів навчання, забезпечення санітарно-гігієнічних умов, емоційних чинників тощо) для отримання бажаних результатів без додаткових витрат часу і фізичних зусиль.

ОПТИЧНА ДИСЛЕКСІЯ – порушення у сприйнятті подібних літер, зокрема плутаються Г-Т, Б-Ь та інші літери.

ОРТОДОКС (від гр. *orthodoxos* – правовірний) – людина, яка неухильно дотримується певного вчення, доктрини, системи поглядів.

ОРФОГРАФІЧНА НАВИЧКА – це автоматизований компонент свідомої мовленнєвої діяльності людини за умов перебігу її у письмі.

ОРФОЕПІЯ – розділ мовознавства, який вивчає нормативну літературну вимову; сукупність вимовних норм національної мови, що забезпечує єдність її звукового оформлення.

ОСВІТА ВИЩА – система освіти, що передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного

та соціально-культурного процесу, формування інтелектуального потенціалу суспільства.

ОСВІТА ДОШКІЛЬНА – початковий структурний компонент системи освіти, який забезпечує розвиток і виховання дітей в родині та дошкільних виховних закладах (дитячих яслах, садках).

ОСВІТА ПОЗАШКІЛЬНА – складові системи освіти, спрямовані на забезпечення потреб людини у задоволенні інтересів та схильностей, здобуття дітьми додаткових знань, умінь та навичок, розвиток інтелектуальних потенцій.

ОСВІТА ПОЛІТЕХНІЧНА (від гр. poly – багато і techne – мистецтво, майстерність, вправність) – один із видів освіти, завданнями якого є ознайомлення з різноманітними галузями виробництва, пізнання сутності багатьох технологічних процесів, оволодіння певними вміннями та навичками обслуговування найпростіших технологічних процесів.

ОСВІТА ПРОФЕСІЙНА – освіта, спрямована на оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для виконання завдань професійної діяльності.

ОСВІТА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА – освіта, яка забезпечує здобуття громадянами певної професії відповідно до їх покликання, інтересів та здібностей, соціальну підготовку до участі у продуктивній праці.

ОСВІТА СЕРЕДНЯ ЗАГАЛЬНА – провідна складова системи освіти, що забезпечує освіту і виховання дітей 6-18 років, підготовку їх до отримання професійної освіти та трудової діяльності.

ОСВІТА-МЕДІА – напрям у педагогіці, що передбачає вивчення школярами (студентами) закономірностей масових комунікацій (преси, телебачення, радіо, кіно та ін.).

ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА – сукупність основних вимог до професійних якостей, знань та умінь фахівця, необхідних для успішного виконання ним професійних функцій.

ОСВІЧЕНІСТЬ – міра пізнавальної активності індивіда, яка проявляється у рівні набутих знань, що можуть бути використані у практичній діяльності.

ОСЛППЛІ – діти, що втратили зір у дошкільному віці та пізніше.

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ МОВЛЕННЄВОЇ СИСТЕМИ – фонетика, лексика і граматики.

ОСОБИСТІТЬ – людина як суспільний, соціалізований індивід. Особистістю не народжуються, вона формується у процесі набуття соціально-культурного досвіду. Фактором, що консолідує особистість, є утворення уявлення про себе як самостійної частини суспільства, усвідомлення власного Я, що вперше виникає майже у три роки і завершується офіційним визнанням суспільства у вигляді різних громадянських прав (видача паспорта, право голосування, право на шлюб). Людина, яка стає особистістю, має певний рівень психічного розвитку, у зв'язку з чим вона здатна керувати власною поведінкою, діяльністю. Особистість характеризується спрямованістю, характером, здібностями й темпераментом.

ОФТАЛЬМОСКОПІЯ – це один із основних методів дослідження органу зору. О. дозволяє визначити стан очного дна – сітківки ока, включаючи такі важливі центри, як диск зорового нерва, область жовтої плями і судинної оболонки ока.

II

ПАЛІГРАФІЯ – розлад письма у вигляді багаторазового повторення слів чи коротких фраз; звичайно поєднується з палілалією.

ПАЛІЛАЛІЯ – розлад мовлення у вигляді багаторазового повторення окремих фраз, слів чи складів.

ПАМ'ЯТЬ – процеси організації та збереження людиною її попереднього досвіду. Це необхідна умова психічного розвитку людини. Основними процесами пам'яті є: запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування. Залежно від матеріалу, що запам'ятовується, розрізняють образну, словесно-логічну, емоційну, рухову пам'ять тощо. За тривалістю утримання матеріалу пам'ять може бути короткочасною, довготривалою, оперативною.

ПАРАГРАМАТИЗМ – порушення усного та письмового мовлення, коли неправильно застосовуються правила граматики.

ПАРАДИГМА (від гр. *paradeigma* – приклад, взірець) – визнання наукових досягнень, які впродовж певного часу надають співтовариству моделі постановки проблеми та їх вирішення.

ПАРАЛАЛІЯ – утруднена вимова.

ПАРАФАЗІЯ – порушення експресивного усного мовлення, яке виявляється в неправильному вживанні окремих звуків чи слів.

ПАРАФОНІЯ – різкі, раптові переходи, що змінюють висоту та тембр голосу (наприклад, голос у підлітка).

ПАРАФРАЗІЯ – розлад мовлення, що проявляється в утраті смислу та граматичної будови мовлення й у використанні штучно утворених слів.

ПАРЕТИЧНА АФОНІЯ – захворювання, яке характеризується функціональною недостатністю, млявістю м'язів гортані.

ПАРЦІАЛЬНИЙ – частковий, належить до окремих частин.

ПАТОГЕНЕЗ (від грец. pathos – страждання, хвороба, genesis – походження) – 1) учення про загальні закономірності розвитку, перебігу та кінця хвороби; 2) механізм розвитку конкретної хвороби, патологічного процесу або стану.

ПАТОГЕНЕЗ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ – розділ патології, в якому досліджуються механізми виникнення і розвитку порушень мовленнєвої діяльності.

ПАТОЛОГІЯ – наука, що вивчає закономірності виникнення і розвитку хвороб, окремих патологічних процесів і станів.

ПАТОПСИХОЛОГІЯ – галузь психології, в якій досліджуються закономірності змін психічної діяльності та характеристики особистості під час хвороби; аналіз патологічних змін здійснюється на основі зіставлення з характером формування і перебігу психічних процесів, станів та якостей особистості у нормальному розвитку.

ПЕДАГОГІКА ВАЛЬДОРФСЬКА – сукупність методів і прийомів виховання та навчання, які ґрунтуються на антропософській (антропософія – релігійно-містичне вчення, що ставить на місце Бога обожнену людину) інтерпретації розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних чинників.

ПЕДАГОГІКА (від гр. paides – діти; apo – веду) – наука про навчання, освіту та виховання людей відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства.

ПЕДАГОГІКА КОРЕКЦІЙНА – наука про закономірності й особливості освіти, виховання і навчання осіб переважно дитячого віку з порушеннями психофізичного, емоційного і/або розумового

розвитку. Згідно з державною класифікацією наукових спеціальностей в Україні корекційна педагогіка є самостійною галуззю педагогічних наук і складається з низки спеціальних педагогічних дисциплін (сурдопедагогіка, олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, логопедія тощо).

ПЕДАГОГІКА НАРОДНА – галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, які відображують погляди на систему, напрями, форми, засоби виховання і навчання підростаючого покоління.

ПЕДАГОГІЧНА ЗАНЕДБАНІСТЬ – стійке відхилення у свідомості й поведінці дитини, зумовлене негативним впливом середовища, недоліками виховання, прогалинами у навчанні.

ПЕДОЛОГІЯ (від гр. pais – дитина і logos – вчення) – наука про дитину, особливості її анатомо-фізіологічного, психічного та соціального розвитку.

ПЕДОЦЕНТРИЗМ (від гр. pais (pados) – дитя, лат. centrum – центр) – один із напрямів педагогіки, який стверджує, що зміст, організація і методи навчання визначаються безпосередніми інтересами та проблемами дітей.

ПЕРЕВИХОВАННЯ – система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних якостей у діяльності.

ПЕРЕДНАГОЛОШЕНИЙ – безпосередньо попередній наголошеного складу.

ПЕРЕКОНАННЯ – раціональна моральна основа діяльності особистості, яка дає змогу їй здійснювати певний вчинок свідомо; основна моральна настанова, яка визначає мету й напрям вчинків людини, тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї, світогляді.

ПЕРЕКРУЧЕННЯ БУКВЕНОГО СКЛАДУ СЛІВ – пропуски, зміщення, перестановки літер, складів, злиття деяких слів в одне ціле та ін.

ПЕРЕКРУЧЕННЯ ЗВУКУ – ненормативна вимова звуку.

ПЕРСЕВЕРАЦІЯ – нав'язливе повторення одних і тих самих попередніх рухів, слів, фраз, образів, думок. Розрізняють моторну, сенсорну й інтелектуальну персеверацію.

ПЕРСЕВЕРАЦІЯ В МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ – патологічне повторення чи настійливе відтворення образу пам'яті, дії, слова, складу тощо.

ПЕРСПЕКТИВА – мета, «завтрашня радість» (А.С. Макаренко), що виступає стимулом у діяльності колективу та окремих його членів.

ПИСЬМО – знакова система фіксації мовлення, яка дозволяє за допомогою графічних елементів закріпити мовлення у часі та передавати її на відстані.

ПИСЬМОВЕ МОВЛЕННЯ – це мовлення без безпосереднього співрозмовника, його мотивація і задум повністю визначаються тим, хто пише.

ПІДКІРКОВА ДИЗАРТРИЯ – вид дизартрії, для якого характерно порушення м'язового тону, наявність гіперкінезів (порушення фонації та артикуляції), внаслідок ураження підкіркових відділів головного мозку.

ПІДСВІДОМЕ – 1) сукупність психічних процесів, актів, станів, зумовлених явищами дійсності, вплив яких суб'єкт не усвідомлює; 2) форма психічного відображення, в якій образ дійсності та ставлення до неї суб'єкта не є предметом спеціальної рефлексії. У підсвідомому неможливий довільний контроль здійснюваних суб'єктом дій та оцінювання їх наслідків.

ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ КОМПЛЕКСНИЙ – підхід до виховання, що передбачає єдність мети, завдань і засобів її досягнення через діяльність різних соціальних інститутів (сім'ї, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації).

ПІЗНООГЛУХЛІ – діти, які втратили слух після того, як мова у них вже сформувалась, і тому збереглася тією чи іншою мірою.

ПЛАН НАВЧАЛЬНИЙ – нормативний документ, у якому визначено для кожного типу загальноосвітніх навчально-виховних закладів перелік навчальних предметів, порядок їх вивчення за роками, кількість годин на тиждень, відведених для їх вивчення, графік навчального процесу.

ПОВЕДІНКА – сукупність дій, здійснюваних індивідом у процесі взаємодії з середовищем, тобто це зовнішній вияв психічної діяльності.

ПОВНА ГЛУХОТА – цілковита втрата слуху або таке його пониження, при якому неможливе розбірливе сприйняття мови.

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА – заходи виховного характеру, які здійснюються в загальноосвітніх навчально-виховних закладах під керівництвом учителів-вихователів.

ПОЗАУРОЧНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА – різні види самостійної навчальної роботи учнів у рамках системи навчання і виховання (домашня навчальна робота, екскурсії, гурткова робота та ін.).

ПОЛІОМІЄЛІТ – гостре інфекційне захворювання ЦНС, що вражає переважно сіру речовину спинного мозку.

ПОЛІФРАЗІЯ – багатослів'я.

ПОЛОГИ – складний фізіологічний процес, що обумовлений розкриттям шийки матки та народженням немовляти.

ПОЛТЕРН – патологічно прискорене мовлення, що характеризується перебиттям темпу мовлення несудомного онтогенезу.

ПОМИЛКИ ФОНЕТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ – пропущення букв, складів, змішання глухих і дзвінких приголосних в усному та писемному мовленні.

ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ – група різних видів відхилень у розвитку мовлення, яка має різну етіологію, патогенез, ступінь вираження.

ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ - відхилення в мові мовця від мовленнєвої норми, прийнятої в певному мовному середовищі, що виявляються в порушеннях й зумовлені розладами нормального функціонування психофізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності.

ПОРУШЕННЯ ЧИТАННЯ ТА ПИСЬМА – утруднення в оволодінні графічною формою мовлення, яка частіше пов'язана з загальним недорозвитком мовлення при збереженому слуху та інтелекті. Див. АГРАФІЯ, ДИСГРАФІЯ, АЛЕКСІЯ, ДИСЛЕКСІЯ, ПОЛІГРАФІЯ.

ПОСІБНИК НАВЧАЛЬНИЙ – навчальна книга, в якій розкрито зміст навчального матеріалу, що не завжди відповідає вимогам чинної програми, а виходить за її межі, визначено додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їхньої самостійної пізнавальної діяльності.

ПОСТНАТАЛЬНИЙ – післяпологовий, післяродовий.

ПОТРЕБА – стан організму особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, який залежить від об'єктивних умов їх існування і розвитку. Потреби класифікують за походженням як природні (біологічні) та культурні; за предметом – матеріальні та духовні. Виховання потреб, властивих гуманній, високодуховній людині, є одним із основних завдань формування особистості в сучасних умовах.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ – здатність індивіда виконувати цілеспрямовану діяльність за заданим рівнем ефективності протягом певного часу. Розрізняють максимальну, оптимальну та знижену працездатність.

ПРЕДИКАТИВНА ФОРМА МОВЛЕННЯ – мовлення, яке виражається у відсутності слів, що представляють суб'єкт (підмет), та наявності в ній слів, які належать до предикату (присудок); тобто, речення складаються переважно з дієслів, прикметників та інших предикатів.

ПРЕДИКАТИВНІСТЬ – характеристика внутрішнього мовлення, що виражається у відсутності слів, які представляють суб'єкт (підмет), та наявності в ній слів, які належать до предикату (присудок).

ПРИВЧАННЯ – організація планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування стійких звичок у поведінці.

ПРИЙОМ ВИХОВАННЯ – складова методу, що визначає шлях реалізації його вимог.

ПРИЙОМ НАВЧАННЯ – складова методу, певні разові дії, спрямовані на реалізацію його вимог.

ПРИКЛАД – метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ (від лат. *principium* – основа, начало) – вихідні положення, які є фундаментом змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховного процесу.

ПРИНЦИПИ ОСВІТИ (від лат. *principium* – основа, начало) – вихідні положення, покладені в основу діяльності всієї системи освіти України та її структурних підрозділів.

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ – вихідні положення, які визначають основні напрями, форми, засоби та методи управління загальноосвітніми навчально-виховними закладами.

ПРОБЛЕМА – складне, наукове або практичне питання, що потребує вирішення, і всі попередні спроби розв'язання якого не можна визнати цілком задовільними.

ПРОГНОСТИКА ПЕДАГОГІЧНА (від гр. *prognostike* – мистецтво робити прогноз) – галузь наукових знань, що розглядає принципи, закономірності та методи прогнозування щодо об'єктів, які вивчає педагогіка.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНА – нормативний документ, в якому подано характеристику змісту навчального матеріалу із визначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин на їх вивчення.

ПРОЕКТИВНІ ТЕСТИ – психологічні тести, засновані на отриманні інформації про людину на основі механізму проєкції – не зовсім усвідомленого приписування іншим людям, подіям і речам власних думок і почуттів.

ПРОСОДИКА – загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мовлення, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу.

ПРОСОДИЯ – 1) загальна назва для надсегментних властивостей мовлення; 2) принципи та засоби поділу мовлення і поєднання поділених частин, таких як збільшення та зменшення основного тону, розстановка наголосу, відносно прискорення або уповільнення мовлення та розрив промовляння.

ПРОФЕСІОГРАМА – опис вимог, соціально-психологічних і фізичних особистісних якостей, які висуває певна професія.

ПРОФЕСІЯ (від лат. *professio* – офіційно зазначене заняття) – вид трудової діяльності, що потребує певних знань і трудових навичок та є джерелом існування, життєдіяльності.

ПРОЦЕС (лат. *processus* – просування вперед) – термін, що вживається у психології в різноманітних значеннях. Найзагальніше його тлумачення таке: це суть психічного, що є вищою формою організації матерії, яка постійно рухається. В інших визначеннях увага приділяється окремим аспектам цього руху, наприклад, способу

досягнення якого-небудь результату (научуваність, розуміння, адаптація та ін.); або в когнітивній психології – пізнанню, увазі, пам'яті, мисленню та ін.

ПСЕВДО-БУЛЬБАРНА ДИЗАРТРИЯ – вид дизартрії, при якому спостерігається спастика м'язів, яка виникає внаслідок органічного ураження головного мозку (провідних шляхів).

ПСЕВДОКОМПЕНСАЦІЯ (від грец. Pseudos – неправда, помилка) – уявно пристосовані, шкідливі утворення, які виникають як реакція дитини на ті чи інші небажані прояви до неї з боку оточення.

ПСИХІКА (від грец. psuchikos – душевний, psuche – душа) – форма активного відображення суб'єктом об'єктивної реальності. У психіці представлені й упорядковані події минулого, теперішнього та можливого майбутнього. На рівні людини події минулого відображаються у пам'яті, теперішнього – у сукупності образів, переживань, розумових дій, майбутнього – у намаганнях, потягах, бажаннях, мріях, фантазіях тощо.

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ – окремі вияви психічної діяльності людини, які умовно можуть бути самостійними об'єктами досліджень (відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, увага, уява).

ПСИХІЧНІ ЯВИЩА – будь-який вид психічної діяльності людини.

ПСИХІЧНІ ЯКОСТІ – індивідуальні особливості психіки людини, певне її ставлення до дійсності й відповідно до форми поведінки, що мають стійкий характер (див. інтерес, здібності, темперамент, характер).

ПСИХОДІАГНОСТИКА – галузь психології, в якій розробляються методи виявлення та визначення індивідуально-психологічних особливостей особистості. Основними завданнями психодіагностики у дефектології є: встановлення первинного дефекту, що спричинив порушення розвитку дитини, передбачення перспектив розвитку.

ПСИХОКОРЕКЦІЯ – вид діяльності психолога, спрямованої на виправлення психічних недоліків, переважно симптоматичну допомогу.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА – наука, в якій вивчаються мовленнєва діяльність, її сутність, внутрішня структурна організація (мовленнєві дії, розуміння та виникнення мовленнєвого висловлювання), взаємодія

та взаємозумовленість понять «мова» та «мовлення», місце і роль мовленнєвої діяльності у загальному контексті інтелектуального процесу. Психолінгвістика взаємопов'язана з лінгвістикою та психологією, зокрема, з психологією мовлення.

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ – сфера діяльності практичного психолога, пов'язана з наданням психологічної допомоги людям у вигляді консультацій і порад.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ – науковий аналіз психічної діяльності, психічних процесів, станів, характеристик людини, а також різних соціально-психологічних явищ, що виникають у групах, колективах (думки, традиції, звичаї; спілкування, взаємовідносини, конфлікти, лідерство тощо). Психологічний аналіз відіграє значну роль в організації навчання і виховання, оскільки він є одним із основних засобів вивчення особистості дитини, засвоєння нею знань, оволодіння вміннями та навичками.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАТУС – становище суб'єкта у системі міжособистісних стосунків, що визначає його права, обов'язки та привілеї.

ПСИХОЛОГІЯ – наука про закономірності розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

ПСИХОЛОГІЯ МОВЛЕННЯ – галузь психології, що вивчає мовлення як вищу специфічну форму психічної діяльності людини, його види, психофізіологічні механізми, взаємозв'язок мислення, мови і мовлення, а також закономірності формування мовленнєвої функції в процесі онтогенезу.

ПСИХОЛОГОПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД – системна діяльність практичного психолога та спеціального педагога, спрямованого на створення комплексної системи клініко-психологічних, психологічно-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

ПСИХОПАТІЯ (від грец. , *psyche* – душа і , *pathos* – хвороба) – патологічний характер та темперамент, який виник на основі вродженої неповноцінності вищої нервової діяльності та дисгармонії її розвитку.

ПСИХОПАТОЛОГІЯ – галузь медицини, яка вивчає хвороби психіки, їх причини, перебіг, запобігання й лікування.

ПСИХОТЕРАПІЯ – галузь практичної психології, спрямована на лікування й корекцію поведінки шляхом психічного впливу на хворого. У широкому розумінні психотерапія – це надання психологічної допомоги здоровим людям з метою подолання життєвих психологічних проблем. Основними сферами застосування є: психіатрія, особливо невротологія, психосоматична медицина і загальномедична практика.

ПСИХОТЕХНІКА – напрям у психології, що розроблює питання застосування знань про психічну діяльність людини у процесі вирішення практичних завдань виховання особистості людини.

ПСИХОФІЗИЧНИЙ ІНФАНТИЛІЗМ – психічні та фізичні ознаки незрілості гармонійно поєднуються.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ – галузь міждисциплінарних досліджень на межі психології та нейрофізіології, спрямованих на вивчення психіки разом із її нейрофізіологічним субстратом.

ПУНКТУАЦІЯ – система графічних позаалфавітних знаків, яка утворює разом із графікою та орфографією основні засоби писемного мовлення.

Р

РАДА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ЗАКЛАДУ – об'єднання працівників загальноосвітнього закладу, учнів, батьків і громадськості, яка діє у період між загальними зборами (конференцією) для вирішення соціально-організаційних й економічних питань життєдіяльності загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

РАДА ПЕДАГОГІЧНА – об'єднання педагогів навчально-виховного закладу з метою розгляду питань організації та вдосконалення навчально-виховного процесу.

РЕАБІЛІТАЦІЙНА УСТАНОВА – заклад чи відділення, структурні підрозділи, незалежно від форм власності, що здійснюють реабілітацію інвалідів і дітей – інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації.

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ - послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

РЕАБІЛІТАЦІЯ – 1) Відновлення або компенсація порушених функцій організму та працездатності хворих й інвалідів, тобто це повернення хворого до нормального життя в межах його психофізичних можливостей. 2) Комплексна багатоетапна система медичних, соціально-психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на усунення чи пом'якшення вад розвитку дітей-інвалідів і дітей з обмеженими фізичними та розумовими можливостями, інтеграцію в соціум, залучення до громадського життя і праці. Реабілітація - система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПСИХІЧНА (лат. rehabilitation – відновлення) – відновлення втрачених психічних здібностей особистості; у деяких випадках відновлення вихідного стану.

РЕАКТИВНІ СТАНИ – це психічні розлади, що виникають в результаті психічних травм.

РЕДУКЦІЯ (у лінгвістиці) – зміна звукових характеристик мовленнєвих елементів, викликана їх безударністю; менш чітка вимова, що може призвести до зняття протиставлень між фонемами у певному положенні.

РЕДУКОВАНІ ЗВУКИ – 1) голосні в мовному потоці, що зазнали редукції; 2) будь-які дуже короткі звуки (як позиційні варіанти, так і самостійні фонемі).

РЕЙТИНГ (від англ. rating – оцінка, клас, розряд) – індивідуальний числовий показник у системі освіти, оцінка успіхів, досягнень, знань у конкретний момент окремої особистості у певній галузі, дисципліні, що дає змогу визначити рівень таких досягнень або якість знань щодо інших осіб.

РЕЛАКСАЦІЯ – розслаблення, зменшення тонусу скелетної мускулатури.

РЕТАРДАЦІЯ (від лат. retardatio – затримка, уповільнення) – відставання дітей у розвитку.

РЕЦЕПТИВНЕ МОВЛЕННЯ – розуміння мовлення інших людей; див. **ІМПРЕСИВНЕ (ВНУТРІШНЄ) МОВЛЕННЯ**.

РИГІДНІСТЬ (від лат. rigidus – жорсткий, твердий) у психології – недостатність пластичності або повна неспроможність, нездатність корегувати програму власної діяльності відповідно до вимог ситуації. Розрізняють: 1) когнітивну ригідність, що характеризується труднощами перебудови сприймання і уявлень у новій ситуації; 2) афективну, для якої властива скутість афективних, емоційних відгуків на нові об'єкти емоцій; 3) мотиваційну, яка виявляється у зв'язку з труднощами за необхідності перебудови системи мотивів в умовах, що потребують гнучкості та змін поведінки.

РИНОЛАЛІЯ – порушення тембру голосу та звуковимови, обумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату. Буває органічного походження відкрита ринолалія – коли повітря при мовленні потрапляє одночасно у ротову та носову порожнину через щілину у твердому піднебінні, і закрита ринолалія – коли повітря при мовленні не потрапляє у носовий резонатор. Також буває функціональна ринолалія – коли м'яке піднебіння недостатньо піднімається і не утворює з'єднання зі стінкою глотки (валиком Пассавана), у зв'язку з чим повітря невеличкою порцією все ж потрапляє у носову порожнину.

РИНОЛАЛІЯ ВІДКРИТА – патологічні зміни тембру голосу та викривлення вимови звуків мовлення.

РИНОЛАЛІЯ ЗАКРИТА – розлад звуковимови, який виражається в зміні тембру голосу.

РИНОЛАЛІЯ ЗАКРИТА ЗАДНЯ – порушення звуковимови, яке є наслідком аденоїдних розрощень, що закривають: а) верхній край хоан, б) половину чи одну з них, в) обидві хоани із заповненням всієї носоглотки аденоїдною тканиною; Р.з.з. може бути наслідком зрощення м'якого піднебіння із задньою стінкою глотки після специфічних запалень, іноді – носоглоткових поліпів, фіброми чи інших носоглоткових пухлин; уродженою причиною Р.з.з. буває хоальна

атрезія, що рідко зустрічається і повністю відмежовує носоглоткову порожнину від носової.

РИНОЛАЛІЯ ЗАКРИТА ПЕРЕДНЯ – порушення звуковимови, яке спричиняється різким викривленням носової перетинки, поліпами в носі, сильною нежиттю тощо. Р.з.п. може бути тимчасовою (при нежиті) або довготривалою (при хронічній гіпертрофії слизової носа), при поліпах.

РИНОЛАЛІЯ ЗМІШАНА – стан, коли при носовій непрохідності є також недостатній піднебінно-глотковий затвор.

РИСИ ОСОБИСТОСТІ – стійкі елементарні, індивідуальні психологічні властивості людини, що характеризують її як особистість. Риси особистості можуть бути визначеннями характеру, мотивами поведінки та ін.

РИТМ МОВЛЕННЯ – упорядкування звукового, словесного і синтаксичного складу мовлення, визначена її смисловим завданням.

РИТОРИКА – 1) теорія та мистецтво красномовності; 2) малозмістовне мовлення.

РІВНІ ОСВІТИ – поступовість отримання загальноосвітньої та професійної підготовки через проходження певних етапів: початкова освіта, базова загальна освіта, повна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

РОЗВИТОК – видозміни від простого до складного, від нижчого до вищого внаслідок накопичення кількісних змін, що зумовлюють якісні перетворення. У фізичному та психічному розвитку людини розрізняють онтогенез (розвиток від народження до кінця життя) і філогенез (розвиток, який відбувається під час біологічної еволюції під впливом умов життя). В онтогенетичному розвитку вирізняють такі етапи: пренатальний (ембріонатальний) та постнатальний (немовля, переддошкільний, дошкільний і шкільний – молодший, середній, старший вік, зрілість, старість).

РОЗВИТОК ДИТИНИ – підрозділ дитячої психології. Ключове слово розвиток означає, що в центрі уваги перебувають аспекти фізіології, пізнання і поведінки, що демонструють якісні й кількісні зміни в міру розвитку дитини від народження до зрілого віку.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИЙ – ріст біологічного організму в результаті поділу клітин.

РОЗГАЛЬМОВАНІСТЬ – процес, який виявляється у надмірній рухливості, метушливості, незібраності, непосидючості дитини. Психомоторна розгальмованість часто поєднується з нестійкістю уваги, відволіканням, підвищеною виснажливістю, імпульсивністю. Розгальмованість особливо характерна для дошкільного та молодшого шкільного віку, спостерігається у дітей з різними проявами інфантилізму, затримкою психомоторного розвитку, загальним психічним недорозвитком тощо.

РОЗПАД МОВЛЕННЯ – втрата наявних мовних навичок і комунікативних умінь внаслідок локальних уражень мозку.

РОЗУМ – узагальнена характеристика пізнавальних можливостей людини. У вузькому розумінні – індивідуально-психологічна характеристика розумових здібностей людини. Рівень розумового розвитку дитини є основою ефективності її навчання і виховання; водночас навчання та виховання впливають на розумовий розвиток.

РОЗУМОВА ВІДСТАЛІСТЬ – якісні зміни всієї психіки, всієї особистості в цілому, що стали результатом перенесених органічних ушкоджень ЦНС.

РОЗУМОВИЙ РОЗВИТОК – процес удосконалення інтелектуальної сфери та пізнавальних здібностей людини.

РОЗУМОВО ВІДСТАЛІ ДІТИ – це діти, у яких в результаті органічних уражень головного мозку спостерігається порушення нормального розвитку психічних, особливо вищих пізнавальних, процесів, труднощів формування інтересів і соціальної мотивації діяльності.

РОТАЦИЗМ – недолік у вимові фонем [p], [p'], який виражається у перекрученні цих фонем або їх відсутності у вимові. Один із виявів дислалії. Ротацізм - це недоліки вимови звуку р. При правильній вимові звуку р передній край мови піднятий до альвеол верхніх різців і вібрає під тиском повітря, що видихається. Недоліки вимови звуку р дуже різноманітні. Найбільш поширеним видом Р. є горлова артикуляція звуку р, при якій в одних випадках вібрає язичок, що характерно для увулярного р (uvula – язичок), в інших – вібрає весь край м'якого неба, що характерно для веллярного р (velum – м'яке піднебіння).

РУШІЙНА СИЛА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ – результат суперечностей між соціально-психічними і фізіологічними потребами та наявним рівнем вихованості особистості.

РУШІЙНА СИЛА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – результат суперечностей між пізнавальними і практичними завданнями, з одного боку, а з другого – наявним рівнем знань, умінь і навичок, з іншого.

РУШІЙНА СИЛА РОЗВИТКУ – результат суперечностей між біологічними, фізичними і психічними потребами та наявним рівнем фізичного, психічного й соціального розвитку особистості.

С

САМОВИХОВАННЯ – систематизована і цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

САМОКОНТРОЛЬ – усвідомлення й оцінювання людиною власних психічних процесів, станів, поведінки та діяльності з метою забезпечення їх відповідності до поставлених цілей, вимог, правил, зразків. За допомогою самоконтролю людина здатна попереджувати і виправляти помилкові дії, операції, реалізовувати запропонований або самостійно прийнятий план діяльності.

САМОСВІДОМІСТЬ – відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про себе, орієнтованість на яку, він формує взаємодію з іншими людьми. Самоаналіз, самооцінка є компонентами самосвідомості, вони пов'язані переважно з пізнавальним аспектом психічної діяльності, з емоційним аспектом пов'язані такі складові самосвідомості, як самолюбство, скромність, почуття відповідальності, власної гідності. Вольовими компонентами є володіння собою, самоконтроль, самодисципліна.

САМОСТІЙНИЙ РІЗНОВИД ГІПОТИРЕОЗУ – уроджена або рано набута мікседема; у її основі лежить ембріональна вада розвитку або атрофія щитовидної залози.

САМОСТІЙНІСТЬ – узагальнена характеристика особистості, що виявляється у критичності, ініціативності, адекватній самооцінці та почутті особистої відповідальності за діяльність і поведінку.

СВІДОМІСТЬ – вища, притаманна лише людині, форма відображення дійсності, її об'єктивних сталих властивостей, що

відіграє регулятивну роль стосовно поведінки. У психічному аспекті свідомість є процесом усвідомлення людиною навколишнього світу і себе, власних процесу пізнання та діяльності.

СЕМАНТИЧНА ДИСЛЕКСІЯ – кожне слово при читанні сприймається окремо і не зв'язується з іншими словами, тому прочитаний текст неправильно розуміється.

СЕНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД – етап найінтенсивнішого розвитку певних психічних функцій, оптимальний для засвоєння відповідних видів діяльності. У дефектології вивчаються оптимальні терміни педагогічного впливу з метою досягнення найефективнішого корекційного ефекту. Для корекції порушеного розвитку переддошкільний і дошкільний вік є найбільш чутливими.

СЕНСОРНА АЛАЛІЯ – це первинний недорозвиток імпресивного мовлення центрального органічного генезу в дітей з достатнім рівнем сформованості тотального слуху.

СЕНСОРНА ГІПОПАТІЯ – зниження інтенсивності сприймання.

СЕНСОРНИЙ – чуттєвий, пов'язаний із відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

СИГМАТИЗМ – спотворена вимова свистячих звуків [с], [з], [ц], [дз] (С. свистячих) та шиплячих [ш], [ж], [ч], [дж] (С. шиплячих). При С. вимова цих фонем перекручена, замінена на інший звук – парасигматизм чи зовсім відсутня у мовленні. С. є найбільш поширеним порушенням звуковимови. Один із можливих виявів дислалії, ринології, дизартрії.

СИГНАЛЬНІ СИСТЕМИ – способи регуляції поведінки живих істот у навколишньому середовищі, властивості якого сприймаються головним мозком у вигляді сигналів, що сприймаються органами чуття як відчуття кольору, звуку, запаху тощо (перша сигнальна система), або подаються у знаковій системі – мова, звуки музики, малюнки, схеми, виразні рухи тощо (друга сигнальна система). Це поняття І.П. Павлов (1938), який запровадив його, характеризував так: «Тварини до появи сімейства *homo sapiens* взаємодіяли з навколишнім світом тільки за допомогою безпосередніх вражень від різноманітних його агентів, що діяли на різні рецептори тварин і передавали імпульси у відповідні клітини центральної нервової системи. Ці враження були єдиними сигналами від зовнішніх об'єктів. У людини з'явилися, розвинулися і

надзвичайно удосконалилися сигнали другого ступеня, сигнали цих первинних сигналів – у вигляді вимовлених, почутих і побачених слів. Нові сигнали використовувалися на позначення всього, що люди безпосередньо сприймали як із зовнішнього, так і з внутрішнього світів, їх вживали не тільки під час спілкування, а й наодинці з собою».

СИМВОЛ (грец. symbolon – умовний знак) – образ, що є представником інших (як правило, дуже різноманітних) образів, змістів, відносин.

СИМПТОМ – характерний вияв, ознака психічних або органічних порушень і захворювань, що свідчать про зміни нормального функціонування організму або психіки.

СИМУЛЬТАННИЙ АНАЛІЗ ТА СИНТЕЗ – це одномоментний механізм організації діяльності кори головного мозку, який локалізований у тім'яно-скронево-потиличній зоні (зона перекриття).

СИНДРОМ ДЕФЦИТУ УВАГИ І ГІПЕРАКТИВНОСТІ (скорочено СДУГ) – неврологічно-поведінковий розлад розвитку, що починається в дитячому віці. Проявляється такими симптомами, як: труднощі концентрації уваги, гіперактивність і погано керована імпульсивність.

СИНДРОМ ДУБЛЬ-У (ХУУ) зустрічається тільки в чоловіків і пов'язаний із зайвою У-хромосою. Характерні сполучення високого зросту з євнухідними пропорціями й агресивна поведінка. Психічне недорозвинення виражене мало, відзначається приблизно в 80% хворих. Рубеолярна вірусна ембріопатія пов'язана з ураженням зародка вірусом краснухи від матері, що хворіє. Частота рубеолярної олігофренії корелює з частотою краснухи. Ймовірність ураження ембріону прямо залежить від термінів вагітності (частіше 5-9 тижня). Слабоумство сполучається з типовою тріадою симптомів – вади розвитку ока, серцево-судинної системи та слухового апарату. Нерідкі дефекти зубів, загальне фізичне недорозвинення, пороки розвитку кістяка та сечостатевої системи.

СИНДРОМ КЛАЙНФЕЛТЕРА властивий тільки особам чоловічої статі, обумовлений збільшенням загального числа хромосом (47,48 і більше) через зайву Х-хромосому (формула каріотипу частіше 47,XXY, може бути і більше Х- або У-хромосом, але число Х-хромосом завжди переважає). Клінічні прояви синдрому Клайнфелтера складаються з гіпогеніталізму й ознак змішаної статі. Яєчка недо-

розвинені або атрофічні; слабо виражені вторинні статеві ознаки. Хворі мають високий зріст, євнухоподібні пропорції, у багатьох випадках гінекомастію, безплідність. Ступінь психічного недорозвинення при синдромі Клайнфельтера варіює в значних межах, але переважає легка дебільність; у невеликої частини хворих зниження інтелекту немає.

СИНДРОМ – комплекс симптомів хвороби, пов'язаних однаковим походженням. Синдром - сукупність ознак (симптомів).

СИНДРОМ ШЕРЕШЕВСЬКОГО-ТЕРНЕРА властивий тільки особам жіночої статі. Обумовлений недоліком однієї X-хромосоми (формула каріотипу 45,ХО), у зв'язку з чим відсутній і статевий хроматин. Хворим властиві статевий інфантилізм, дисплазії, малий зріст, коротка широка шия з характерною крилоподібною шкірною зморшкою від сосцевидного відростку скроневої кістки до акроміального відростку лопатки. Вуха низько розташовані, деформовані. Нерідкі вади серцево-судинної системи.

СИНДРОМ РЕДА – рідка аномалія, поєднання іхтіозу з олігофренією. Успадковується по рецесивному типу. Шкіра вкрита сухими лусочками, що нагадують рибачу луску. При важких формах іхтіозу діти швидко вмирають.

СИНТАКСИЧНІ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ – злиття двох слів в одне, пропущення слів, прийменників та ін.

СИНТЕЗ – метод, який передбачає мисленнєве або практичне поєднання виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле.

СИСТЕМА (від грец. systema – ціле, складене з частин) – цілісна сукупність взаємодіючих елементів. Розрізняють системи за рівнем складності, відкриті й закриті. Виокремлюють складні ієрархічно організовані системи, в яких передбачена супідрядність різних так званих рівнів.

СИСТЕМА ОСВІТИ – сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

СИСТЕМНОСТІ ПРИНЦИП (від грец. *systema* – складене з частин, з'єднання) у психології – методологічний підхід до аналізу психічних явищ, за якого відповідне явище розглядається як система.

СИСТЕМОГЕНЕЗ – процес послідовного розвитку у віковому плані симптомів відхилення.

СИФІЛІС – хронічне системне венеричне інфекційне захворювання, яке уражує шкіру, слизову оболонку, внутрішні органи, кістки, нервову систему.

СІМ'Я – соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусь, дідусів), які живуть спільно і забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду.

СКАНДОВАНЕ МОВЛЕННЯ – порушення темпу мовлення, коли всі склади та слова промовляються з рівномірними інтервалами між ними.

СКАУТИЗМ (від англ. *scout* – розвідник) – одна із систем позашкільного виховання, що є основою діяльності дитячих і юнацьких скаутських організацій. Виник на початку ХХ ст. Скаутські організації для хлопчиків (бойскаутів) і для дівчаток (герлскаутів) діють окремо.

СКЛАД – мінімальна одиниця мовленнєвого потоку.

СКЛАД ВІДКРИТИЙ – склад, який закінчується на голосний звук.

СКЛАД ЗАКРИТИЙ – склад, який закінчується на приголосний звук.

СКЛАДНИЙ ДЕФЕКТ – поєднання двох або більше дефектів розвитку, що є не лише сумою дефектів, а й зумовлюють якісну своєрідну структуру психічного дефекту.

СКЛАДОВА СТРУКТУРА – характеристика слова з точки зору кількості, послідовності і видів складів, які його утворюють.

СЛАБОЗОРИ ДІТИ – діти з гостротою зору на оці, яке краще бачить при корекції звичайними засобами (окуляри), становить від 0,05 до 0,4.

СЛАБОЧУЮЧІ (туговухі) – діти з частковою слуховою недостатністю з різним ступенем вираженості, яка є причиною порушення мовного розвитку.

СЛІПІ – це діти, в яких зорові відчуття або зовсім відсутні, через що обидва ока втрачають здатність до сприйняття світла і розрізнення кольору, або зберігається відчуття світла чи незначний залишковий зір.

СЛІПОНАРОДЖЕНІ – це діти з уродженою тотальною сліпотою або осліплі у віці до трьох років.

СЛОВНИК – 1) лексика, словниковий склад мови, діалекту будь-якої соціальної групи, словниковий запас окремої людини; 2) довідкове видання, в якому зібрані слова (або морфеми, словосполучення, ідіоми та т. ін.) та їх визначення за відповідним принципом.

СЛОВНИК АКТИВНИЙ – частина словникового складу сучасної мови, яка вільно вживається в повсякденному спілкуванні.

СЛОВНИК ПАСИВНИЙ – частина словникового складу мови, яка зрозуміла всім, але мало вживається в повсякденному спілкуванні (книжкова лексика).

СЛОВО – найважливіша структурно-семантична одиниця мови, яка служить для назв предметів, процесів, явищ та ін.

СЛОВОТВОРЕННЯ – 1) утворення слів у мові за існуючими моделями за допомогою афіксації, чергування звуків, словоскладання, розвитку нових значень та інших засобів; 2) розділ граматики, що вивчає С.

СЛУХ – здатність організму сприймати й диференціювати звукові коливання за допомогою слухового (або звукового) аналізу.

СМАКИ ЕСТЕТИЧНІ – стійке, емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що має вибірковий, суб'єктивний характер.

СОВІСТЬ – категорія етики, що характеризує здатність людини здійснювати контроль за власною діяльністю, давати об'єктивну оцінку своїм діям.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ - процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ – система норм, форм і правил поведінки, очікуваних від людини, що займає в суспільстві чи соціальній групі визначене положення.

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ - це фахівець з виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю, дорослими, який покликаний створити сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для розвитку та соціалізації особистості.

СОЦІОМЕТРИЧНА МЕТОДИКА – назва методики, призначеної для виявлення, аналізу, табличного, графічного й індексного представлення людських особистісних взаємин, що виникли у малій групі.

СПАДКОВІСТЬ – здатність, одна з основних властивостей живих організмів передавати з покоління в покоління спадкові ознаки, збереження й відтворення у нащадків основних ознак зовнішньої та внутрішньої будови, фізико-хімічних особливостей і життєвих функцій батьків.

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА – дошкільна, загальна, середня, професійно-технічна та вища освіта, для отримання якої особам з особливими психофізичними потребами розвитку створюють спеціальні умови.

СПЕЦІАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – навчальний заклад, створений для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку (школа, школа-інтернат, спеціальний навчально-виховний комплекс, об'єднання, навчально-реабілітаційний центр).

СПЕЦІАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПІДРОЗДІЛ – структурний підрозділ загальноосвітнього навчального закладу, створений для навчання осіб з фізичними та/або розумовими порушеннями, з метою надання спеціальних освітніх послуг у закладах за місцем проживання осіб.

СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ОСВІТИ – умови навчання, в тому числі спеціальні програми та методи освіти, індивідуальні технічні навчальні засоби, підручники, навчальні посібники, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші послуги, без яких неможливо або ускладнено засвоєння загальноосвітніх та професійних навчальних програм особам з особливостями психофізичного розвитку.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ – необхідна для суспільства обмежена галузь застосування фізичних і духовних сил людини, що дає їй можливість отримати необхідні засоби для життя; комплекс набутих людиною знань і практичних навичок для заняття певним видом діяльності.

СПІЛКУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНЕ – система органічної соціально-психологічної дії вчителя-вихователя і вихованця у всіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямована на створення

оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості.

СПОРАДИЧНИЙ КРЕТИНИЗМ (спостерігається в будь-якій місцевості) викликаний спадковим дефектом синтезу гормону щитовидної залози.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ – метод навчання, який передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання ззовні у ці явища і процеси.

СПРАВИ КОЛЕКТИВНІ І ТВОРЧІ – форма позакласних виховних заходів, у підготовці та проведенні яких беруть участь усі члени дитячого колективу, причому кожен учень має змогу виявити і розвинути свої творчі інтереси та можливості.

СПРИЙНЯТТЯ – відображення у мозку людини предметів та явищ, в сукупності властивостей, якостей та частин при їх дії на органи чуття.

СПРИЙНЯТТЯ МОВЛЕННЯ – аналіз і синтез мовленнєвих засобів, тобто різноманітних комбінацій мовленнєвих звуків, незалежно від того, чи будуть звуки промовлятися в усному мовленні, чи позначені на письмі.

СТАДІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВУ – вираження внутрішньої діалектики його становлення, в основу якої покладено рівень взаємовідносин між вихователем і вихованцями, між членами колективу.

СТАН – становище системи, за якого істотні якості є відносно стійкими. Займає проміжне положення між швидко мінливим психічним процесом і стійкою властивістю особистості.

СТАТИСТИКА – термін, що має два основні значення: 1) сфера математичних і практичних знань, в якій подано способи статистичного узагальнення кількісних даних про що-небудь; 2) приватний показник, за допомогою якого ці дані представляються.

СТАФІЛОГРАФІЯ – операція аналогічна уранопластиці, яка має на меті виправлення ушкоджень у м'язкому піднебінні.

СТИЛЬ АВТОРИТАРНИЙ (від фр. *autoritaire* – владний, лат. *aus-toritas* – влада, вплив) – стиль спілкування, що ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості.

СТИЛЬ ДЕМОКРАТИЧНИЙ (від гр. *demokratia* – влада народу, народовладдя) – врахування думки й волі колективу в організації життєдіяльності вихованців.

СТИЛЬ ЛІБЕРАЛЬНИЙ (від лат. *liberalis* – вільний) – безпринципне байдуже ставлення до негативних дій вихованців, потурання учням.

СТІЙКЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ – важкі мовленнєві розлади, при яких у дітей порушено формування всіх компонентів мовної системи, що відносяться до звукової та смислової її частин, що обумовлені розумовою відсталістю. Причина – ураження у місці стикання кори тім'яної, потиличної та скроневої ділянок. Це викликає мовленнєвий розлад, що характеризується порушенням розуміння мовлення, якщо до нього включені мовні конструкції, що вказують на просторові розташування.

СТРАХ – стан тривожного, боязливого напруження, який виникає без певних або достатніх на те мотивів.

СТРУКТУРА ДЕФЕКТУ – психічний синдром, що складається з первинного синдромуутворювального симптому (фактора) і вторинних, які виникають унаслідок взаємозалежності елементів психічної системи.

СТРУКТУРА МОВЛЕННЄВОГО ДЕФЕКТУ – сукупність мовленнєвих і надмовленнєвих симптомів у їх зв'язку.

СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ – логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування особистості: оволодіння правилами та нормами поведінки, формування почуттів і переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

СТРУКТУРА МОВЛЕННЯ – узагальнене визначення особливостей звукового, фонологічного, морфологічного і морфонологічного складу мовлення та їх співвідношення.

СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ УМІННЯ – низка взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів: сприймання (безпосереднє, опосередковане), розуміння (усвідомлення, осмислення, осяяння), запам'ятовування, узагальнення і систематизація, застосування, дієва практика як поштовх до пізнання і критерій істинності здобутих знань.

СУБТЕСТ – частина психологічного тесту, що має самостійне значення й за допомогою неї оцінюється та чи інша окрема властивість.

СУДОМИ – мимовільні скорочення м'язів.

СУКЦЕСИВНИЙ АНАЛІЗ ТА СИНТЕЗ – це послідовний механізм організації діяльності кори головного мозку, який локалізується у лобній зоні.

СУРДОПЕДАГОГІКА (від лат. *surdus* – глухий і педагогіка) – галузь педагогіки (зокрема дефектології), що займається проблемами розвитку, навчання та виховання дітей з вадами слуху.

СУРДОПСИХОЛОГІЯ – розділ психології, що вивчає закономірності розвитку психічної діяльності людей з порушеннями слуху.

СУРДОТЕХНІКА – займається вдосконаленням різноманітних технічних засобів компенсації вад слухового сприйняття (слухові апарати, засоби візуального і тактильно-вібраційного контролю).

Т

ТАКТ ПЕДАГОГІЧНИЙ (від лат. *tactus* – дотик, відчуття) – почуття міри, відчуття конкретного стану вихованця, що підказує вихователю найделікатніший спосіб поведінки у спілкуванні з учнями в різних сферах діяльності; вміння обирати найбільш доцільний підхід до особистості в системі виховних взаємин з нею.

ТАЛАНТ (від гр. *talanton* – вагомість, міра) – сукупність здібностей, які дають змогу отримувати продукт діяльності, що відрізняється новизною, високою досконалістю і суспільною значущістю.

ТАХИЛАЛІЯ (тахифразія) (від грец. *tachis* – швидкий, лат. *lalia* – мова) – патологічно прискорений темп мови.

ТЕКСТ – закінчений, цілісний за змістом та структурою мовленнєвий витвір.

ТЕМП МОВЛЕННЯ – швидкість вимовляння звуків, складів, слів. Т.м. вимірюється кількістю звуків, складів тощо, які вираховуються за певну одиницю часу або за їхньою середньою тривалістю звучання.

ТЕМПЕРАМЕНТ – динамічний аспект психічних реакцій людини: їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність. Темперамент разом із характером і здібностями характеризує індивідуальні особливості

особистості. Є такі типи темпераменту: меланхолічний, сангвінічний, флегматичний, холеричний.

ТЕСТ – стандартизована методика психологічного дослідження, завдання якої полягає в точному кількісному оцінюванні та чіткому визначенні психології поведінки людини, яка орієнтується при цьому на встановлені норми оцінок. Тест – це серія завдань, виконання яких дає змогу оцінити психологічні особливості індивіда.

ТЕТИЗМ – порушення мовлення, при якому більшість приголосних звуків замінюється звуками [т], [т’].

ТЕХНІКА ПЕДАГОГІЧНА (від гр. *technike* – вправний, досвідчений) – сукупність раціональних засобів та особливостей поведінки вчителя-вихователя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим учнем чи всім класним колективом відповідно до поставленої мети вихователя і конкретних об’єктивних та суб’єктивних передумов (уміння в галузі культури мовлення; володіння своїм тілом, мімікою, пантомімою, жестами; вміння одягатися, стежити за своєю зовнішністю; дотримання темпу і ритму роботи; уміння спілкуватися; володіння психотехнікою).

ТИП НАВЧАННЯ – спосіб і особливості організації мисленнєвої діяльності людини. В історії шкільництва виділились такі типи навчання: догматичний, пояснювально-ілюстративний, проблемний.

ТИП НАВЧАННЯ ПОЯСНЮВАЛЬНО-ІЛЮСТРАТИВНИЙ – такий тип, який полягає в тому, що вчитель повідомляє учням певний обсяг знань, пояснює сутність явищ, процесів, законів, правил тощо, використовуючи при цьому ілюстративний матеріал; учні мають свідомо засвоїти пропоновану частку знань і відтворити на рівні глибокого розуміння; уміти застосувати знання на практиці.

ТИП НАВЧАННЯ ДОГМАТИЧНИЙ – тип, який характеризується такими особливостями: учитель повідомляє учням певний обсяг знань у готовому вигляді без пояснення; учні заучують їх без усвідомлення та розуміння і майже дослівно відтворюють завчене.

ТИФЛОГРАФІКА – це теорія побудови рельєфних малюнків і креслень, застосовуваних у школі сліпих як навчально-наочних посібників при навчанні сліпих дітей рельєфному малюванню, рельєфному кресленню і ін. навчальних предметів.

ТИФЛОПЕДАГОГ – це педагог зі спеціальною вищою освітою, який здійснює навчання, виховання, політехнічну і трудову підготовку сліпих та слабозорих дітей і підлітків з урахуванням своєрідності їх пізнавальної діяльності та компенсації порушених (недорозвинених) функцій.

ТИФЛОПЕДАГОГІКА (від гр. *tuphlos* – сліпий і педагогіка) – галузь педагогіки (зокрема дефектології) про особливості виховання й навчання дітей з вадами зору.

ТИФЛОТЕХНІКА – розділ дефектології, що розробляє принципи конструювання і використання технічних засобів (приладів, машин тощо) для корекції й компенсації дефектів зору; сукупність цих технічних засобів. Основний принцип конструювання Т. полягає у компенсаторному використанні збережених аналізаторів (слуху, дотику, залишкового зору).

ТОНІЧНА СУДОМА – тривале скорочення м'язів і викликаний ним напружений стан.

ТРЕМОР – мимовільні ритмічні дрижання кінцівок, голосу, язика.

ТРИВОГА – стан немотивованого неспокою, який може відобразитися і на поведінці людини.

ТРИВОЖНІСТЬ – психологічний стан підвищеного занепокоєння, емоційної напруги людини.

ТРУДНОЩІ СПІЛКУВАННЯ – невідповідність комунікативної поведінки до ситуації й умов досягнення її мети. Такі труднощі зумовлені нестриманістю, внутрішньою напругою, несміливістю, невпевненістю, тривожністю, агресивністю, грубістю, недостатньою соціально-психологічною компетентністю. Виникнення труднощів спілкування впливає із внутрішнього взаємозв'язку спілкування та психіки.

ТРУДОТЕРАПІЯ – це лікування працею, зазвичай застосовується в комплексі з іншими лікувальними і лікувально-педагогічними заходами. Лікувальне значення Т. визначається насамперед тим, що трудові рухи стимулюють всі фізіологічні процеси. Т. позитивно впливає на психіку хворих, організовує їх вольові імпульси, відновлює трудову спрямованість, надає їх діяльності організований характер і відволікає від думок про свою хворобу або неповноцінність.

ТУБЕРКУЛЬОЗ – це хронічна бактеріальна інфекція, яка викликається мікробактеріями туберкульозу і характеризується розвитком гранул в уражених тканинах, а також поліморфізмом клінічних ознак, інтоксикаційним або локальним синдромом.

У

УВАГА – зосередженість діяльності суб'єкта у певний момент часу на реальному або ідеальному об'єкті (предметі, події, образі, думці тощо) під час одночасного абстрагування від інших. До основних властивостей уваги, що визначаються експериментально, належать: вибірковість, обсяг, розподіл, концентрація, стійкість, здатність до переключення. Розрізняють три види уваги: мимовільна, довільна, післядовільна.

УМІННЯ – використання суб'єктом наявних знань і навичок для вибору і здійснення прийомів, дій відповідно до поставленої мети.

УМОВЛЯННЯ – один із прийомів методу переконування, спрямований на попередження навмисних дій вихованця з метою їх гальмування, враховуючи індивідуальні особливості його соціально-психічного розвитку.

УНІФІКАЦІЯ МОВИ – встановлення єдиної зразкової мови як літературної, офіційної.

УРАНОПЛАСТИКА – хірургічне оперативне закриття щілин і дефектів твердого піднебіння. Аналогічна уранопластичі операція для закриття дефектів м'якого піднебіння називається стафілографія.

УРОК – форма організації навчання, за якою вчитель проводить заняття у класній кімнаті з постійним складом учнів, що мають приблизно однаковий рівень фізичного і розумового розвитку, за ustalеним розкладом і регламентом.

УСНЕ МОВЛЕННЯ – форма мовної діяльності, що включає розуміння звучання мови і здійснення мовних висловлювань у звуковій формі (говоріння).

УСПАДКУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – процес засвоєння дитиною соціально-психологічного досвіду батьків та оточення (мови, звичок, особливостей поведінки, морально-етичних якостей та ін.).

УСПАДКУВАННЯ БІОЛОГІЧНЕ – процес отримання наступними поколіннями від біологічних батьків через генно-хромосомну структуру певних задатків.

УЧИТЕЛЬ – фахівець, який має спеціальну підготовку і здійснює навчання та виховання підростаючого покоління.

УЯВА – психічний процес, сутність якого полягає у створенні нових образів на основі минулих уявлень. Особливим видом уяви є мрія як створення образів бажаного майбутнього.

Ф

ФАКТОР – математико-статистичне поняття, що означає загальну причину багатьох випадкових змін сукупності змінних величин, подій та ін. Фактор виявляється за допомогою спеціальної математичної процедури, названої факторним аналізом.

ФАКТОР РИЗИКУ – різні умови зовнішньої або внутрішньої сфери організму, які сприяють розвитку патологічних станів.

ФАКТОРИ ВИХОВАННЯ (від лат. Factor – той, що робить) – об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на визначення змісту, напрямів, засобів, методів, форм виховання.

ФЕНІЛКЕТОНУРІЯ (фенілпіровиноградна олігофренія) пов'язана з порушенням обміну фенілаланіну; успадковується по рецесивному типу.

ФЕНОТИП – сукупність усіх ознак і властивостей організму, що сформувалися у процесі його індивідуального розвитку (онтогенезу). Фенотип визначається взаємодією генотипу, тобто спадкової основи організму, з умовами середовища, в яких відбувається його розвиток.

ФЕТИШ (від фр. fetiche – амулет, чаклунство): 1) неживий предмет, який, на думку віруючих, наділений надприродною магічною силою і слугує об'єктом релігійного поклоніння; 2) предмет сліпого поклоніння.

ФОНЕМА – найменша одиниця звукової системи мови, за допомогою якої розпізнаються значущі одиниці мови (морфемі і слова). Ф. – єдиний матеріал для побудови слів і морфем.

ФОНЕМАТИКА – галузь знань, яка включає в себе, крім фонетики і фонології, фізичні, фізіологічні та психологічні аспекти мовотворення.

ФОНЕМАТИЧНА ДИСЛЕКСІЯ – труднощі з вимовою фонем. Людина читає побуквенно.

ФОНЕМАТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ – процес прийому, розрізнення звуків мовлення (за фізичними акустичними ознаками) та розпізнавання в них узагальнених звукотипів – фонем.

ФОНЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ – один із видів мовного аналізу; розумова операція визначення фонемного складу слова. У процесі онтогенезу Ф.а. проходить кілька етапів свого розвитку: від найпоширенішого – виділення звуків на фоні слова та визначення місця звука у слові – до більш складного аналізу кількості і послідовності звуків у слові.

ФОНЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА СИНТЕЗ – розумові дії з аналізу або синтезу звукової структури слова.

ФОНЕМАТИЧНИЙ СЛУХ – тонкий систематизований слух, володіє здатністю здійснювати операції розрізнення і пізнання фонем, складових звукової оболонки слова.

ФОНЕМАТИЧНІ СПРИЙНЯТТЯ – спеціальні розумові дії по диференціації фонем і встановленню звукової структури слова.

ФОНЕМАТИЧНІ УЯВЛЕННЯ – внутрішні, узагальнені за акустичними та артикуляційними ознаками, константні звукові образи слів, які зберігаються у довготривалій пам'яті та співвідносяться з певними значеннями.

ФОНЕТИКА – розділ мовознавства, який вивчає акустичні і фізіологічні (артикуляційні) особливості звуків мовлення.

ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ – порушення процесів формування вимовної системи у дітей з різними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприйняття і промовляння фонем.

ФОРМАТИ МОВЛЕННЄВОГО ЗВУКУ – складові (обертони) коливань складного звука, відповідні даній фонемі.

ФОРМИ НАВЧАННЯ (від лат. forma – зовнішність, устрій) – чітко виражена в часі й просторі організація навчальної діяльності учнів, пов'язана з діяльністю вчителя.

ФОРМУВАННЯ (від лат. *formo* – утворюю) – становлення людини як особистості, яке відбувається в результаті розвитку та виховання і має певні ознаки завершеності.

ФРАЗА – закінчене висловлення, речення; найменша самостійна одиниця мовлення, актуалізована одиниця спілкування.

ФРУСТРАЦІЯ (від лат. *frustratio* – марне сподівання, невдача, обман) – психічний стан, який виникає внаслідок реальної чи уявної перешкоди, що заважає досягненню мети. Виявляється у відчуттях напруги, тривоги, гніву тощо. Сила фрустрації залежить від ступеня значущості заблокованої поведінки.

ФУНКЦІЇ КОЛЕКТИВУ – організаторська, стимулювальна, виховна.

ФУНКЦІЇ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА – забезпечувати умови для всебічного гармонійного розвитку школярів, координувати діяльність усіх вихователів щодо здійснення національного виховання, вивчати індивідуальні особливості учнів класу, організовувати первинний дитячий колектив, турбуватися про зміцнення та збереження здоров'я школярів, формувати навички старанності та дисциплінованості школярів, організовувати позакласну виховну роботу, проводити роботу з батьками, домагатись єдності вимог до вихованців, вести документацію класу.

ФУНКЦІЇ НАВЧАННЯ (від лат. *functio* – виконання, звершення) – функції, які передбачають виконання освітньої, виховної та розвивальної дій.

ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІКИ (від лат. *functio* – виконання, звершення) – чітко окреслені напрями й види діяльності, пов'язані із завданнями всебічного гармонійного розвитку особистості.

ФУНКЦІЇ СІМ'Ї – біологічна (репродуктивна), соціальна, економічна.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РОЗЛАД – загальний термін для позначення будь-якого розладу певної функції, причиною якого не є органічна патологія. У практиці це поняття використовується для позначення: а) тих розладів, під час яких не виникає жодної відомої органічної патології; б) порушень, за яких відомо, що немає специфічної органічної патології, яка могла б безпосередньо відповідати за ці симптоми.

ФУНКЦІЯ (від лат. *functio* – виконання, звершення) – спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту. Функція сім'ї спрямована на вирішення біологічних (репродуктивних), соціальних та економічних завдань у системі продовження роду.

ФУРКАЦІЯ (від лат. *furcatus* – роздільний) – побудова навчальних планів у старших класах загальноосвітніх навчально-виховних закладів за певними профілями – гуманітарним, фізико-математичним, природничим та ін. – з наданням переваги тій чи тій групі навчальних дисциплін.

ФФНМ – фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення - порушення процесів формування мовної системи рідної мови у дітей з різноманітними мовленнєвими порушеннями внаслідок дефектів сприймання та вимовляння фонем.

X

ХАРАКТЕР (від грец. *character* – риса, особливість) – набута в процесі взаємодії з довкіллям індивідуальна особливість особистості, функція якої полягає в об'єктивізації її спрямованості у формі стійких рис, виражених у специфічних та відносно константних способах поведінки; сукупність стійких індивідуально-психологічних особливостей конкретної людини, що виявляються в різних видах її діяльності та поведінки, підструктура особистості.

ХВОРОБА ДАУНА відноситься до олігофреній, обумовлених хромосомними аномаліями, пов'язана із зайвою хромосомою. Діти мають невеликий зріст, короткі кінцівки у порівнянні з довжиною тулуба, короткі пальці (великий палець розташований низько, мізинець скривлений), невеликий череп зі сплюсненим переніссям, каріозні зуби, що ростуть неправильно, високе піднебіння. Верхня щелепа часто недорозвинена, нижня виступає. Язик товстий, із грубими поперечними борознами («мошонковий язик»). Вуха маленькі, деформовані. Волосся на голові сухе, рідке. Шкіра шорсткувата, на щоках часто рум'янець. У немовлят на райдужних оболонках очей ділянки депігментації.

ХВОРОБА ЛОРЕНСА-МУНА-БАРДЕ-БІДЛЯ – рідкісний різновид спадкової олігофренії з 5 основними симптомами: гіпогеніталізмом, ожирінням, очними розладами (пігментний ретиніт, атрофія зорових

нервів), синдактилією або полідактилією і психічним недорозвиненням, що досягає значного ступеня.

ХЕЙРОЛОГІЯ – засіб спілкування, передача думок за допомогою специфічних виразних жестів, міміки.

ХЕЙРОФОБІЯ – патологічна боязнь письма.

ХІТИЗМ – недолік вимови задньоязикового звуку [х].

ХОРЕОФРАЗІЯ – беззмістовне повторення психічно хворим частин слів або фраз.

ХОРЕЯ – це захворювання нервової системи, основними симптомами якого є посмикування, мимовільні аритмічні, некоординовані скорочення мускулатури, що спостерігаються у спокої і при рухах і зникають у сні.

Ц

ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА – основна частина нервової системи тварин і людини, яка складається з накопичення нервових клітин (нейронів) та їх відростків; включаючи спинний та головний мозок. Функцією є виконання простих і складних високодиференційованих відображувальних реакцій, так званих рефлексів.

ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ – мозковий, пов'язаний з головним мозком.

ЦИКЛОГРАМА – запис рухів людини шляхом фотографування рухового об'єкта у вигляді серій моментальних і потрібних для даного дослідження знімків.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей.

ЦІННІСТЬ – поняття, що фіксує позитивне або негативне значення будь-якого об'єкта чи явища.

ЦІННОСТІ МОРАЛЬНІ НАЦІОНАЛЬНІ – історично зумовлені й створені певним етносом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї, обряди, практичні дії, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але відбивають певні національні прояви, своєрідність у поведінці та слугують основою соціальної діяльності людей окремої етнічної групи.

ЦІННОСТІ МОРАЛЬНІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ – набуті попередніми поколіннями незалежно від расової, національної чи релігійної приналежності морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки й життєдіяльності окремої людини або певних спільнот.

Ч

ЧАСТКОВА ГЛУХОТА – полягає у втраті здатності чути деякі частоти або розрізнити звуки з низькою амплітудою.

ЧЕРГУВАННЯ – (у мовленні) факт розрізнення звуків, який займає одне і теж місце в звуковій оболонці однієї морфеми в різних випадках її застосування.

ЧЕРГУВАННЯ ГРАМАТИЧНЕ – чергування, що не залежить від фонетичних позицій і служить для вираження різного роду граматичних значень (напр., [к] - [ч]: звук – звучання).

ЧЕРГУВАННЯ ЯКІСНЕ – чергування різних за якістю звуків (наприклад, [в] - [в']: везу – віз).

ЧЕСТЬ – категорія етики, що характеризує особистість з позиції готовності відстояти, підтримати гідність, репутацію – свою особисту чи колективу, – членом якого вона є.

ЧИТАННЯ – складна навичка, засвоєння якої відбувається в процесі навчання та являє собою впізнання та відтворення звуків мовлення, які позначені літерами.

ЧИТАННЯ З ГУБ – це зорове сприйняття усного мовлення з видимим рухом мовних органів. Доповнює слухове сприйняття мовлення, особливо в тих випадках, коли останнє утруднене (шум, недостатня гучність, невиразність вимови). Глухих і слабочуючих Ч. з губ певною мірою відшкодовує неможливість або обмежену можливість слухового сприйняття мови. Однак видимі рухи мовних органів недостатньо повно відображають звуковий бік мови, що викликає специфічні труднощі Ч. з губ.

ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ – структурно-семантичні компоненти речення, які виражені повнозначними словами чи словосполученнями.

Ш

ШВИДКІСТЬ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ - визначається кількістю повторень, необхідних для запам'ятання нового матеріалу.

ШЕПЕЛЯВІСТЬ – див. СИГМАТИЗМ.

ШКОЛА АВТОРСЬКА – навчально-виховний заклад, діяльність якого ґрунтується на провідній психолого-педагогічній концепції, розробленій окремим авторським колективом.

ШКОЛА МАЛОКОМПЛЕКТНА – школа без паралельних класів з малим контингентом учнів.

ШКОЛОЗНАВСТВО – галузь педагогіки, яка займається дослідженням завдань, змісту і методів управління шкільною справою, системою управління та організації діяльності загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Я

Я-КОНЦЕПЦІЯ – динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей, самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів, що впливають на особистість.

Використана література

1. Алєєва Н. М. Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Кафедра, 2016. 212 с.
2. Безоплатна правова допомога (Шрифтом Брайля) / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ.
3. Вержиховська О. М. Спеціальна методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 272 с.
4. Вержиховська О. М., Рудзевич І. Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі : навчально-методичний посібник . 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2016. 292 с.
5. Веркейк Д. Знову в дорогу : посібник з догляду за спинальними хворими / за ред. Д. Веркейка ; Мін. охорони здоров'я Нової Зеландії. Київ: Рось, 2010. 100 с. : іл.
6. Волгіна О. М. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник ПРООН в Україні, Спільна Програма "Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні". Київ : Ваїте, 2018. 36 с.
7. Гендерний аудит доступності : методичні рекомендації / Л. Ю. Байда, Я. В. Грибальський ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2018. (травень). 72 с.
8. Гендерний аудит доступності в місті Краматорськ Донецької області / ООН Жінки в Україні ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2017. 10 с.
9. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. 416 с.
10. Гладуш В. А. Удосконалення підготовки корекційного педагога в умовах університетської освіти : монографія . Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. 324 с.
11. Гудим І. М. Дидактичне забезпечення та організація уроків математики в початковій школі для сліпих дітей : навч.-метод. посіб. Чернівці : Букрек, 2017. 88 с.

12. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року / Кабінет Міністрів України. Київ, 2018. 30 с.

13. Дефектолог : газета / гол. ред. О. Калюжна. 2017. № 11 (131), листопад.

14. Дитина з особливими потребами: Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка : журнал / гол. ред. В. Андрєєва. 2018.

15. Дітям про Конвенцію ООН : про права людей з інвалідністю / Агенство ООН у справах біжінців ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2017. 10 с.

16. Доступність є важливою? Чому / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2012. 22 с.

17. Доступність та універсальний дизайн : навчально-методичний посібник / В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Я. В. Грибальський ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України ; Канадсько-український проект "Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні". Київ, 2013. 128 с.

18. Інвалідність і здоров'я: як покращити послуги для жінок з інвалідністю в сфері охорони здоров'я : практичний посібник. / за ред. О. Красюкової-Еннс ; Корпорація Інститут досліджень та тренінгів. Київ, 2016. 64 с.

19. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посібник / кол. авторів: Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс, С. Ю. Буров [та ін.] ; Канадсько-український проект "Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні" ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2012. 216 с.

20. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2017. 64 с.

21. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія / І. В. Мартиненко. Київ : ДІА, 2016. 308 с.

22. Методика проведення аудиту доступності об'єктів, на яких розташовані виборчі дільниці / автори: Н. Скрипка, Я. Грибальський, В. Азін ; ред.: О. Журбенко, Л. Магдюк, Ю. Кривінчук ; Нац. Асамблея

людей з інвалідністю України ; Міжн. фундація виборчих систем. Київ, 2018. 54 с.

23. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / С. П. Миронова. - Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

24. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / С. П. Миронова ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. 164 с.

25. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник / О. Б. Нагорна ; НАПН України, ДВНЗ "Ун-т менедж. освіти". Київ, 2013. 140 с.

26. Нікого не залишити осторонь. Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту : звіт (жовт. 2016 р. - квіт. 2017 р.) / ООН Жінки в Україні. Київ, 2017. 70 с.

27. Нічого для нас без нас : poradnik для громадських організацій людей з інвалідністю / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2016. 60 с.

28. Нічого для нас без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для громадських організацій людей з інвалідністю / упоряд.: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, П. М. Ждан, [та ін.] ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України ; Британська Рада. Київ, 2015. 98 с.

29. Нічого для нас без нас : посібник інклюзивного прийняття рішень для державних органів / упоряд.: В. О. Азін, Л. Ю. Байда, П. М. Ждан, [та ін.] ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України ; Британська Рада. Київ, 2015. 102 с.

30. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко [та ін.]; Київ, 2018. 252 с.

31. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ, 2017. вип. 12. 184 с.

32. Особлива дитина: навчання і виховання : науковий, навчальний, інформаційний журнал / гол. ред. В. В. Засенко ; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. № 4 (72), (жовт.-листоп.-груд.). 111 с.

33. Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2015. 88 с.

34. Піронкова О. Ф. Технології стигматизації та інклюзія як альтернативні соціальні практики взаємодії з психічнохворими в сучасному суспільстві : монографія / О. Ф. Піронкова. Харків : Око, 2016. 400 с.

35. Потягусі, мій маленький : poradnik для виховання дітей з порушенням зору. Інститут раннього втручання; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2018. 270 с.

36. Права людей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту на сході України : аналітичний звіт, наук. видання / Л. Байда, П. Ждан, Б. Мойса ; заг. ред. А. Бущенко ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2016. 126 с.

37. Практичні поради жінкам з травмою хребта: медичні заклади. / за ред. Л. Ю. Байди, У. О. Пчолкіної ; Корпорація Інститут досліджень та тренінгів. Київ, 2016. - 56 с.

38. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю : довідник для роботодавців / упоряд.: Т. В. Семигіна, О. Л. Іванова ; Програма розвитку ООН, 2010. Київ, 2010. 140 с.

39. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка: навчальний посібник / за ред. О. В. Гаврилова, В. О. Липи. Кам'янець-Подільський : ТОВ "Друк-Мервіс", 2014. 592 с.

40. Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: "Корекція мовлення", "Корекція розвитку" / за ред. Е. А. Данілавічюте, А. А. Колупаєвої, Л. І. Трофименко, Ю. В. Рібцун. Київ ; Чернівці : Букрек, 2017. 152 с.

41. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка : навчально-методичний посібник / Н. Б. Адамюк, Л. Є. Андрусишина, О. О. Базилевська та ін. ; НАПН України, Ін-т спец. педагогіки ; за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої, Н. О. Макачук, В. І. Макачук, В. І. Шинкаренко. Київ, 2014. 336 с.

42. Репродуктивне здоров'я жінок та чоловіків з інвалідністю : питання і відповіді / Інститут досліджень та тренінгів ; Агенство США з міжнародного розвитку. Київ, 2016. 24 с.

43. Сухіна І., Риднер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом : посібник / І. Сухіна, Т. Скрипник / за ред. І. В. Сухіної. Київ ; Чернівці : Букрек, 2017. 192 с.

44. Універсальний дизайн : практичні поради для кожного / автори: І. Виртосу, Т. Печончик ; упоряд.: Л. Байда, А. Стеценко, К. Баграмян ; Програма розвитку ООН ; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ. 39 с.

45. Універсальний дизайн в медичних закладах : метод. посібник / автори-упоряд.: Л. Байда, О. Іванова ; ПРООН в Україні, Спільна Програма "Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні. Київ : Ваіте, 2019. 59 с.

46. Формування політики раннього втручання : тренінговий модуль / кол. авторів : Л. Ю. Байда, Є. Б. Павлова, О. Л. Іванова, Г. В. Кукуруза; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2017. 60 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Словник з дефектології.....	5
Використана література.....	92

Довідкове видання

ЛУК'ЯНИК Людмила Василівна

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Технічний редактор Олег Борилюк

Художник Любов Довгалюк

В авторській редакції

Підп. до др. 16.10.2023.

Формат 60x84¹/₁₆.

Папір офсет.

Друк цифр.

Гарнітура Text Book.

Ум. друк. арк. 5,6.

Обл. вид. арк. 5,6.

Тираж 300 прим.

Видавець О. Зень.

Свідоцтво РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.

пр. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;

068 025 067 4; olegzen@ukr.net